

Ortaöğretim Öğrencileri İçin Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Öğretim Programı İhtiyaç Analizi: (Bir Anadolu Lisesi Örneği) *

Tuba Acar Erdol ¹, F. Dilek Gözütok ²

Öz

İnsan hakları alanında önemli bir belirleyici olan toplumsal cinsiyet eşitliğinde Türkiye’de toplumun ihtiyaçları incelendiğinde; yaşama, sağlık, eğitim, çalışma, eşit iş için eşit ücret, seçme ve seçilme ve kültürel yaşama serbestçe katılma haklarını kadınların gerektiği gibi kullanamadıkları ve bu alanlarda hak ihlallerinin yaşandığı görülmüştür. Toplumsal cinsiyet rollerinin özümsemediği, cinsiyete uygun davranış kalıplarının sahiplenildiği ve cinsel kimlik oluşumunun tamamlanmasına denk gelen ortaöğretim dönemimdeki öğrencilerin toplumsal cinsiyet eşitliğine olan eğitim ihtiyaçlarının belirlenmesi gelecekte toplumsal cinsiyet duyarlılığına sahip bireylerin yetişmesinde ilk adımlardan biri olacaktır. Bu araştırmanın amacı, ortaöğretim öğrencilerinin Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Öğretim Programına olan eğitim ihtiyaçlarının belirlenmesidir. Nitel araştırma metodolojisinin desenlerinden durum çalışması yöntemiyle gerçekleştirilen araştırmanın verileri yarı yapılandırılmış odak grup görüşmeleri, katılımcı gözlem ve doküman incelemesi yoluyla elde edilmiştir. Çalışma grubu 2012-2013 eğitim-öğretim yılında Ankara’da bir Anadolu Lisesinde öğrenim gören öğrencilerden oluşmaktadır. Araştırmanın verileri NVivo 8 bilgisayar programında içerik analizi yoluyla çözümlenmiştir. Araştırma sonucunda; öğrencilerin, geleneksel cinsiyet rolleri ve toplumsal cinsiyet kalıpyargılarını benimsedikleri, şiddet eylemlerinin çoğunlukla erkek öğrenciler tarafından çoğunlukla kız öğrencilere veya kadın öğretmenlere yönelik yapıldığı, bazı öğrenciler tarafından kadının ikincil konumunun ayrımcılık olarak değerlendirilmediği, cinsiyetler arası etkileşimin sınırlandırıldığı, öğretmenler tarafından cinsiyet ayrımcılığı yapıldığı, okulda kadına yönelik şiddetin yaşandığı ve tepkisiz kaldığı ortaya çıkmıştır. Bulgular bütünsel anlamda değerlendirildiğinde ortaöğretim öğrencilerinin “toplumsal cinsiyetin anlamı”, “toplumsal cinsiyet rolleri ve kalıpyargıları”, “eşcinsellik”, “kadınların karar alma mekanizmalarına katılımı”, “kadına yönelik şiddet” ve “kadının çalışma yaşamına katılımı ve geliri” konularında eğitim ihtiyaçları olduğu belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler

Toplumsal cinsiyet
İhtiyaç analizi
Durum çalışması
Ortaöğretim öğrencileri
Okul disiplin raporları

Makale Hakkında

Gönderim Tarihi: 22.04.2016
Kabul Tarihi: 07.02.2017
Elektronik Yayın Tarihi: 29.03.2017

DOI: 10.15390/EB.2017.6429

* Bu çalışma 3. Uluslararası Eğitim Programları ve Öğretim Kongresi’nde (22-24 Ekim 2015) sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

¹ Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, Türkiye, redmond24@hotmail.com

² Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Fakültesi, Eğitim Programları Bölümü, Türkiye, dgozutok@hotmail.com

Giriş

İhtiyaç, bir amacı gerçekleştirebilmek için gerekli ya da yararlı olandır. İhtiyaç analizi ise, amaçların yerine getirilmesinde nelerin yararlı olduğunu belirleyebilmek için bilginin toplanması, betimlenmesi ve yapılandırılması sürecidir. İhtiyaç analizine genellikle programın hedeflerini oluşturmak, bu hedeflere yönelik öğretim sürecini değerlendirmek ve finansman düzeyini belirlemek için gereksinim duyulur. İhtiyaç analizi önceliklerin belirlenmesinde ve kaynakların dağılımında gerçekçi bir yaklaşım sunar (Stufflebeam, McCormick, Brinkerhoff ve Nelson, 1985). Taba-Tyler'ın program geliştirme modelinde, program geliştirmede atılacak ilk adım, hedef grubun ihtiyaçlarının ayrıntılı bir şekilde analiz edilmesidir. Eğitim programının hazırlanması ve hazırlanan programın amaçlarına ulaşması için gerçek ihtiyacın belirlenmesi gerekmektedir. Demirel'e (2007) göre, ihtiyaç saptama çalışmalarında, aşağıdaki üç soruya cevap aranmalıdır:

- 1) Toplumun ihtiyaçları nelerdir?
- 2) Konu alanı ile ilgili ihtiyaçlar nelerdir?
- 3) Bireyin ihtiyaçları nelerdir?

Bu çalışmanın giriş bölümünde alan yazın taraması yoluyla, toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda, toplumun ve konu alanının ihtiyaçları irdelenmiş, araştırmanın bulgular bölümünde ise bireyin ihtiyaçları belirlenmiştir.

Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Konusunda Toplumun İhtiyaçları

Kadın ve erkek olmanın biyolojik yönünü ifade eden cinsiyetten (Dökmen, 2014) farklı olarak toplumsal cinsiyet; kadın ve erkeğin rollerinin/özelliklerinin toplumsal, kültürel ve psikolojik olarak belirlenmesi anlamına gelmektedir (UNESCO, 2000). Toplumsal cinsiyet kavramı; kadın/erkek kimliklerinin yanında lezbiyen, gey, biseksüel, trans ve interseks kimliklerini ve bu kimliklerin sorunlarını da içermektedir.

Kadın erkek arasındaki farklılıkların çoğunun biyolojik bir temeli yoktur. Kadının doğurganlık özelliği, erkeğin kaslı oluşu vb. özellikler biyolojik farklılıklardan; kadınların narin, erkeklerin cesur olduklarının kabul edilmesi toplumsal cinsiyete dayalı farklılıklardır. Bu farklılıkları oluşturan unsurlardan biri toplumsal cinsiyet kalıpyargılarıdır. Toplumsal cinsiyet kalıpyargıları, toplumun bir grup olarak kadınlardan ve bir grup olarak erkeklerden göstermelerini beklediği davranış ve özelliklerdir (Dökmen, 2014). Birey dünyaya gözlerini açtığı andan itibaren toplumsal cinsiyet kalıpyargılarının etkisine maruz kalır. Kıyafetler, oyuncaklar, davranışlar hatta verilen isimler bile bu kalıpyargılara göre şekillenir. Toplumun cinsiyete dayalı beklentilerini içeren kavramlardan bir diğeri, bireylerin yerine getirmeleri gereken görev ve sorumlulukların cinsiyete göre dağılımını ifade eden cinsiyet rolleridir (Acar, Ayata ve Varoğlu, 1999). Toplumsal cinsiyet rolleri ve toplumsal cinsiyet kalıpyargıları cinsiyetler arasında ayrımcı uygulamaların yaşanmasına neden olur ve bu ayrımlardan olumsuz etkilenen çoğunlukla kadınlar olmaktadır. Kadınlara karşı ayrımcılık; Kadınlara Karşı Her Türü Ayrımcılığın Önlenmesi Uluslararası Sözleşmesi'nde şu şekilde tanımlanmıştır (UNICEF, 2004a; United Nations, 2016) ".....kadınların, medeni durumlarına bakılmaksızın ve kadın ile erkek eşitliğine dayalı olarak politik, ekonomik, sosyal, kültürel, medeni veya diğer sahalardaki insan hakları ve temel özgürlüklerinin tanınmasını, kullanılmasını ve bunlardan yararlanılmasını engelleyen veya ortadan kaldıran veya bunu amaçlayan ve cinsiyete bağlı olarak yapılan herhangi bir ayırım, mahrumiyet veya kısıtlama anlamına gelir."

Bu sözleşme ile; erkeklerden farklı oldukları gerekçesiyle kadınların özgürlüklerinden ve haklarından mahrum bırakılmamaları güvence altına alınmaya çalışılmıştır (Bora, 2011). Türkiye, bu sözleşmeyi 1985 yılında imzalamıştır.

İnsan hakları alanında önemli bir konu olan toplumsal cinsiyet eşitliği, erkeklerle kadınların hem kamusal hem de özel alana eşit şekilde katılmaları anlamına gelir (Flowers, 2010). İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nde "bütün kadın ve erkekler ayrımcılığa uğramadan *yaşama, sağlık, eğitim, çalışma, eşit iş için eşit ücret, seçme ve seçilme ve kültürel yaşama serbestçe katılma* haklarından eşit olarak yararlanma hakkına sahiptir." (UNICEF, 2004b) ifadesi yer alır. Peki, Türkiye Cumhuriyeti'nde uygulamalarda durum nedir?

Yaşama Hakkı: Adalet Bakanlığı verilerine göre; Türkiye’de kadın cinayetleri 2002-2009 yılları arasında yüzde 1400 artış göstermiştir (Ntv, 24 Kasım 2009). Son yedi yıl içinde (2010-2017) 1675 kadın öldürülerek (“Kadın Cinayetleri”, t.y.) yaşama hakları ellerinden alınmıştır. Kadın cinayetlerinin artış göstermesinin nedenlerinden biri kadına yönelik şiddetin meşrulaştırılmasıdır (İnsan Hakları Derneği İstanbul Şubesi, 2011).

Birleşmiş Milletler kadına yönelik şiddeti, “Cinsiyete dayanan, kadını inciten, ona zarar veren, fiziksel, cinsel, ruhsal hasarla sonuçlanma olasılığı bulunan, toplum içerisinde ya da özel yaşamında ona baskı uygulanması ve özgürlüklerinin keyfi olarak kısıtlanmasına neden olan her türlü davranıştır.” şeklinde tanımlamıştır (World Health Organization [WHO], 2014).

Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet Araştırması [KYAİŞA] sonucuna göre; Türkiye’de kentte yaşayan kadınların yüzde 37’si, kırsal bölgede yaşayan kadınların ise yüzde 39’u yaşamlarının herhangi bir döneminde fiziksel ve/veya cinsel şiddete maruz kalmışlardır. Kadınlara şiddet uygulayanlar çoğunlukla en yakınlarında bulunan erkeklerdir (eş, nişanlı, sözlü, erkek arkadaş, baba, ağabey, akrabalar). Şiddete maruz kalan kadınların yüzde 44’ü şiddetten kimseye söz etmemiştir. Şiddetin anlatılmamasında, toplumun büyük kesimi tarafından ‘normal’ kabul edilmesinin önemli etkisi bulunmaktadır. Bu nedenle şiddete maruz kalan kadınların kendi yöntemlerini tercih ettikleri ve şiddetle mücadelede kurumsal mekanizmalara çok düşük oranda (%11) başvurdukları görülmüştür. Kadınların; çocuklarının mutsuz olacağından çekinmeleri, eşlerinin değişeceğini düşünmeleri, nereye başvuracaklarını bilmemeleri, kurumlara yönelik olumsuz düşüncelere sahip olmaları ve maruz kaldıkları şiddeti ‘ciddi bir sorun’ olarak algılamamaları kurumsal başvurunun az olmasının nedenleri arasındadır (Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü [KSGM], 2015). Kadına yönelik şiddet önemli bir sorun olmakla birlikte; toplumda ‘normal’ kabul edilmesi ve kadınların bu durumu ‘ciddi bir sorun’ gibi algılamamaları daha önemli bir sorundur. Çünkü böyle düşünülmesi kadınların şiddeti kabullenmelerine ve çözüm için bir şey yapmamalarına neden olmakta ve şiddet katlanarak artmaktadır. Gözütok’a (2008) göre; şiddetin varlığının ve devam etmesinin en önemli nedeni insanların şiddeti kabullenmesidir.

Farklı biçimlerde gerçekleşen (öldürme, yaralama, cinsel istismar, küçük yaşta evlendirme) kadına karşı şiddet eylemleri, kadınların; yaşama, sağlık, eğitim, çalışma ve kültürel yaşama katılma haklarını, kısaca insan haklarından yararlanmalarını engellemektedir. Bir insan hakları sorunu olan kadına yönelik şiddetin, giderek artan bir farkındalığa ulaşması gerekmektedir (WHO, 2005).

Sağlık Hakkı: Kadınların maruz kaldıkları şiddet onların fiziksel ve ruhsal sağlıklarını olumsuz etkilemektedir. Şiddete maruz kalmış kadınların dörtte biri en az bir kez yaralanmıştır. Kadınların maruz kaldıkları şiddet sonucu tedavi gerektiren yaralanma düzeyleri 2008 KYAİŞA’ da yüzde 41 iken 2014 KYAİŞA’ da yüzde 47 olmuştur. Şiddete maruz kalan kadınlar, fiziksel sağlıklarının yanı sıra kendilerini daha kötü hissetme, intihar etmeyi düşünme ve intiharı deneme gibi ruhsal sağlık sorunları da yaşamaktadırlar. Ayrıca, sağlık kuruluşlarına izin almadan gitmeme beklentisi kadınların dörtte birinin karşılaştığı kontrol edici davranışlardandır (KSGM, 2015). Kadınların özgür bir şekilde sağlık kuruluşlarına gidememeleri; bedenleri üzerinde kendi kontrolleri olmadığının ve sağlık haklarından yararlanmada kısıtlama yaşadıklarının bir göstergesidir.

Eğitim Hakkı: Eğitimde toplumsal cinsiyet eşitliği; eğitim sürecinde *fırsatlara, kaynaklara ve hizmetlere erişimde* kız ve erkek çocukların cinsiyete dayalı herhangi bir ayrımcılığa uğramaması, *eşit fırsatlardan yararlanmaları ve eşit muamele görmeleri* anlamına gelmektedir (UNESCO, 2009; Milli Eğitim Bakanlığı [MEB], 2016). Eğitime erişime bakıldığında; kadınların yaklaşık üçte birinin yaşamının herhangi bir döneminde eğitime erişimleri engellenmektedir (KSGM, 2015). Türkiye’de kadınların okur-yazarlık oranı yüzde 92 iken erkeklerde bu oran yüzde 98’dir. Kız çocukların ilköğretime kayıt oranları yüzde 94, erkek çocukların yüzde 95; kız çocukların ortaöğretime kayıt oranları yüzde 87 erkek çocukların yüzde 90; kadınların üniversiteye kayıt oranı yüzde 73 erkeklerin ise yüzde 85’dir (World Economic Forum, 2015). Kadınların, eğitimin her düzeyine erişimleri erkeklerden daha düşük orandadır ve eğitim düzeyi arttıkça erişim oranları azalmaktadır.

Mesleklerin 'erkeksi' ve 'kadınsı' nitelendirilmesine yönelik algılar, yaşamın erken evrelerinde oluşmakta ve meslek seçimini etkilemektedir (Kane ve Mertz, 2011). Bu algılar erkek ve kız öğrencilerin *eşit fırsatlardan* yararlanamamalarına neden olmaktadır. Yükseköğretim İstatistikleri incelendiğinde 2011-2012 akademik yılında üniversitede teknik bilimler erkek öğrenciler tarafından (%70,3) daha çok tercih edilirken, kız öğrenciler daha çok dil ve edebiyat alanını (%63,6) tercih etmiştir. Teknik bilimlerde öğrenim gören erkek öğrenciler, kız öğrencilerin yaklaşık 2,4 katı orana sahiptir (Türkiye İstatistik Kurumu [TÜİK], 2013). Araştırma sonuçları (Esen, 2007; MEB, 2016) öğretim materyalleri, öğretmen ve okul yöneticisi tutumları yoluyla eğitim ortamında cinsiyete dayalı mesleki yönlendirmede bulunduğu göstermektedir. Ortaöğretim kademesindeki okullara bir ilçe milli eğitim müdürlüğü tarafından gönderilen yazıda, meslek seçiminde cinsiyet bir ölçüt olarak gösterilmiş ve "Kadın ve annelik rollerini aksatmayacak meslekler geleneksel olarak kadınlara önerilmelidir." ifadesine yer verilmiştir ("Kişiyeye Uygun Meslek Seçiminin Önemi," t.y.). Meslek seçiminde cinsiyetin bir ölçüt olarak gösterilip kadınların sosyal alanlardaki mesleklerle, erkeklerin teknik alanlardaki mesleklerle ilişkilendirilmeleri, bireylerin yeteneklerini ve performanslarını keşfedip geliştirmeleri önünde büyük bir engeldir. Herhangi bir ayrımcılık olmaksızın, bireylerin kendi ilgi ve yetenekleri doğrultusunda meslekleri seçebildikleri, erkeklerin hemşire, kadınların ise tamirci olabildiği bir toplumun yaratılması gerekmektedir (OECD, 2015a).

Yapılan araştırmalar (UNESCO, 2000; Duffy, Warren ve Walsh, 2001; UNESCO, 2002; Zittleman ve Sadker, 2003'den aktaran Slavın, 2015; Tang, 2008; Sayılan, 2012; Sayılan ve Özkazanç, 2012; Esen, 2013a; Arar, 2014; Eğitim Reformu Girişimi [ERG], 2015; OECD, 2015b; MEB, 2016) okul ortamında kız ve erkek öğrencilerin *eşit muamele görmediğini* göstermektedir. Araştırma sonuçları, eğitim kurumlarının; öğretmen davranışları, öğretim programları, eğitim materyalleri, sınıf düzenlemeleri, örtük programları, cinsiyetçi söylemleri, geleneksel rol dağılımları ve rol modelleri, cinsiyete dayalı beklenti ve mesleki yönlendirmeleri yoluyla toplumsal cinsiyet eşitsizliğini devam ettirdiğini ortaya koymaktadır.

Çalışma Hakkı: Türkiye nüfusunun yaklaşık yarısını oluşturan kadınların yüzde 32.20'si işgücüne katılırken erkeklerde bu oran yüzde 75.60'dır (World Economic Forum, 2015). 2013 yılında çalışan kadınların yüzde 31.4'ü ücretsiz aile işçisidir (TÜİK, 2013). Türkiye'nin refah düzeyinin yükseltilmesi için kadınların ekonomiye katılımlarının artırılması gerekmektedir. Uluslararası Para Fonu'na (IMF, 2013) göre; çalışma yaşamında toplumsal cinsiyet farklılığı Gayri Safi Yurt İçi Hâsılda %27'lik bir düşüşe neden olabilmektedir. Ülkeler bazında kadının çalışma oranının erkeğin düzeyine çıkarılması ile Gayri Safi Yurt İçi Hâsılda, örneğin; ABD'de yüzde 5, Japonya'da yüzde 9, Birleşik Arap Emirliklerinde yüzde 12, Mısır'da yüzde 34'lük bir artış sağlanabilir.

Eşit İş İçin Eşit Ücret Hakkı: Aynı işi yapan kadınla erkeğin kazandığı ücretler farklılık göstermekte, bu farklılık kadının aleyhine işlemektedir. 2010 TÜİK verilerine göre, eğitim durumuna göre cinsiyete dayalı ücret farkları incelendiğinde; bütün öğrenim basamaklarında erkeklerin aldıkları ücretler kadınlarınkinden fazladır. Ücretli işlerde çalışan lise mezunu erkeklerin brüt yıllık ortalama kazançları 15.531 TL iken kadınların kazançları 13.969 TL'dir. Yükseköğretim mezunu erkekler yılda ortalama 33.574 TL kazanırken, kadınlar 28.184 TL kazanmaktadır. Cinsiyete dayalı ücret farkı erkekler lehine, lise mezunlarında yüzde 10.1, üniversite mezunlarında ise yüzde 16.1'dir (TÜİK, 2013). Toplumsal cinsiyete dayalı ücret farklılığı, kadınların çalışma yaşamında yaşadığı ayrımcılığın en somut göstergesidir. Çalışma yaşamında toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması için ivedilikle daha fazla çaba gösterilmesine ihtiyaç vardır. Çünkü Türkiye'nin de içinde bulunduğu OECD ülkeleri ortalamasında, toplumsal cinsiyete dayalı ücret farkı, 2000 yılında yüzde 18.22 iken 2013 yılında çok az azalma göstererek yüzde 15.46 olmuştur (OECD, 2014).

Seçme ve Seçilme Hakkı: Türkiye'de kadınlar, seçme ve seçilme hakkını, pek çok Avrupa ülkesinden (Belçika, Portekiz, İsviçre, İtalya, Fransa, İrlanda) daha önce, 1934 yılında kazanmışlardır. Bununla birlikte siyasette temsil oranları Avrupa ülkelerinin (Parlamentoda kadın oranı: Belçika %39, Portekiz %35, İsviçre %32, İtalya %31, Fransa %26, İrlanda %22) çok gerisinde kalmıştır (World Economic Forum, 2015). Türkiye'de 2016 yılında; hükümette kadın oranı yüzde 3.7, meclisteki kadın

milletvekili oranı yüzde 14.9'dur. 2014 Yerel Seçimleri sonucunda il düzeyindeki belediye başkanlarının yüzde 4.9'u, ilçe düzeyindeki belediye başkanlarının ise yüzde 3.6'sı kadınlardan oluşmaktadır. Üstelik kadınların siyasete düşük katılım oranları, dönemsel bir sorun değildir. Kadın milletvekili oranı; 1935'de yüzde 4.6, 1950'de yüzde 0.6, 1973'de yüzde 1.3, 1999'da yüzde 4.2, 2007'de yüzde 9.1'dir (Ecevit, 2013). Siyasette yer almak kaynaklara yönelik kararlar üzerinde söz sahibi olmak (Ayata, 2011) anlamına geldiğinden dolayı, kadınların kaynaklara erişebilmeleri ve kaynakların kullanımını yönlendirebilmeleri için daha fazla siyasette yer almaları gerekmektedir.

Kültürel Yaşama Serbestçe Katılma Hakkı: Kültürel haklar diğer haklar gibi evrensel, bölünemez, birbirine bağlı ve birbiriyle ilişkilidir. Kültürel hakların kullanılması, kullanımının desteklenmesi ve bu haklara saygı gösterilmesi insan onurunun korunması ve toplumsal etkileşimin sağlanması açısından önem taşımaktadır. Kültürel yaşama katılma hakkı bireyin özgürlüğünü ifade etmektedir (Birleşmiş Milletler, 2009). Kadınların kültürel yaşama katılma durumlarına bakıldığında, KYAİŞA'ya göre; kadınların gittikleri yerler, görüştikleri kişiler, kıyafetleri, gündelik yaşamlarına ilişkin davranışları eşleri veya birlikte oldukları erkekler tarafından kontrol edilmektedir. Kadınların buldukları yerlerin birlikte oldukları erkek tarafından bilinmek istenmesi, kadının diğer erkeklerle iletişim kurmasına birlikte olduğu erkeğin sinirlenmesi ve kadının giyimine müdahale edilmesi en sık karşılaşılan kısıtlayıcı davranışlardandır. Kadının toplumsal yaşamda karşılaştığı kısıtlamalar sanal ortamda da devam etmektedir. Kadınların yüzde 20'sinin sosyal paylaşım sitelerine girmeleri, birlikte oldukları erkekler tarafından engellenmektedir (KSGM, 2015). Altınay ve Arat'ın (2008) yaptıkları araştırma sonuçlarına göre; her on kadından yalnızca biri başka bir şehre/köye eşinden izin almadan gidebilmekte, üçü eşinden izin almadan ailesini ziyaret edebilmekte veya çarşıya gidebilmekte, dördü eşinin iznine tabi olmadan komşu/arkadaş ziyareti yapabilmektedir. Bu kısıtlamalar veya engellemeler kadınların kültürel yaşama katılmada özgür olmadıklarını göstermektedir.

Özetle kadınların yaşama, sağlık, eğitim, çalışma, eşit iş için eşit ücret, seçme ve seçilme ve kültürel yaşama serbestçe katılma haklarını kullanmalarının engellendiği görülmektedir. Bu durum Türkiye'de toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin 'hak ihlali' yoluyla devam ettiğinin göstergesidir. Kadınların var olan haklarından yararlanabilmeleri için hem kendilerinin, haklarına yönelik farkındalığa hem de toplumun diğer yarısını oluşturan erkeklerin 'kadın hakları' konusunda farkındalık ve duyarlık kazanmaya ihtiyaçları vardır.

Dünya Ekonomik Forumu tarafından hazırlanan Küresel Toplumsal Cinsiyet Uçurumu 2015 Raporu da yukarıda yazılanları uluslararası düzeyde özetler niteliktedir. Türkiye bir önceki yıla göre (142 ülke içerisinde 125. sırada) gerileme kaydederek 145 ülke içerisinde 130. sırada yer almıştır. Türkiye; ekonomik katılım ve fırsatlarda 131. sırada, siyasi güçlenme ve eğitimsel kazanımda 105. sırada yer almış, sağlık ve yaşam süresinde ise; kırk ülke ile 1. sırayı paylaşmıştır. Türkiye'de 2006 yılından itibaren toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasında 0.039 oranında bir ilerleme kaydedilmiştir (World Economic Forum, 2015). Türkiye'nin toplumsal cinsiyet eşitliğine yönelik yavaş ilerlemesini hızlandırabilmek ve insan haklarından yararlanmada eşitliği sağlayabilmek için, toplumsal cinsiyet eşitliğine duyarlık kazandırmak gerekmektedir. Çeşitli çalışmalarda (Frankel ve Lloyd, 1992'den aktaran Rutledge, 2005; KSGM, 2015) toplumsal cinsiyet eşitliğine duyarlık kazandırmak için eğitim programlarının hazırlanması önerilmiştir. Eğitimin bütün aşamalarından geçmiş kadın ve erkeklerin toplumsal cinsiyetle ilgili kalıpyargıları değiştirmek istemedikleri ve değiştirmedikleri görülmüştür (Karkıner, 2016). Bu nedenle bu çalışmada, henüz eğitim sürecinde olan ortaöğretim öğrencilerini tercih edilmiştir. Ortaöğretim öğrencilerinin tercih edilmesinin bir diğer nedeni ise, ortaöğretim döneminin bireyin ergenlik dönemine denk gelmesidir. Ergenlik dönemi önemli değişmelerin yaşandığı fırtınalı bir dönemdir. Ergenin, yetişkinlik ve yaşlılık döneminde sahip olacağı biyolojik, zihinsel ve psiko-sosyal özellikler bu dönemde kazanılmaya başlanır. Bireyin kim olduğu ve gelecekte ne olacağı gibi pek çok soruya bu dönemde yanıt aranır. Bu sorulara doğru yanıtları bulmak ergenler için kolay olmaz. Zira ergen bu sorulara yanıt bulamazsa rol karmaşası yaşayabilir (Arı, 2008). Ergenlik döneminde, cinsiyete uygun biçimlerde davranmaya yönlendirici çevresel tutumların etkisiyle toplumsal cinsiyet rollerinin içselleştirilmesi, cinsiyete uygun davranış kalıplarının benimsenmesi ve cinsel kimlik oluşumunun tamamlanması görülür (Deraman, 2008). Aynı zamanda bu dönemde bireyler, nasıl bir kadın ya da erkek olunacağına ilişkin belirlemelerde bulunurlar ve kendi cinsel kimliklerini şekillendirmede çevrelerinden rol model alırlar (Yörükoğlu, 2003'ten aktaran Yogev, 2006).

Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Konusunda Konu Alanının İhtiyaçları

Toplumsal cinsiyet rolleri, eşitliği ve ayrımı konusunda Türkiye’de alan yazında yükseköğretim öğrencileriyle yapılmış çalışma sayısı oldukça fazladır (Çelik, Pasinlioğlu, Tan ve Koyuncu, 2013; Vefikuluçay, Zeyneloğlu, Eroğlu ve Taşkın, 2007; Vefikuluçay Yılmaz vd., 2009). Bununla birlikte ortaöğretim öğrencileriyle yapılmış çalışma sayısı çok azdır. Ortaöğretim öğrencileri ya da ergenlik dönemindeki öğrenciler ile yapılan çalışmalar; kadın-erkek olma süreçlerine ve toplumsal cinsiyetin kazanılmasında aile, okul ve arkadaş etkisine odaklanmıştır (Damarlı, 2006; Yogev, 2006; Öztürk, 2012; Atakan ve Tekdemir Yurttaş, 2013; ERG, 2015).

Bu araştırmanın verileri toplandıktan sonra MEB (2016) tarafından yürütülen projede okulların toplumsal cinsiyete duyarlılık açısından değerlendirilmesi yapılmış ve lise düzeyi de ele alınmıştır. Elde edilen sonuçlara göre; toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda kız ve erkek öğrenciler toplumda geçerli olan geleneksel görüşleri benimsemektedirler, öğretmenler cinsiyete bağlı olarak öğrencilere farklı roller yüklemekte ve beklentileri farklı olmaktadır.

Yurtdışında ortaöğretim öğrencileriyle yapılan çalışmalar incelendiğinde; örtük programın toplumsal cinsiyet kimliklerini yapılandırması, okulun toplumsal cinsiyet kimliklerinin şekillenmesindeki etkisi ve öğrencilerin toplumsal cinsiyet algısı konularına odaklanıldığı görülmüştür (Armeni, 1999; Resnick, 2002; Tang, 2008; Arar, 2014; Kuurme ve Kasemaa, 2015).

İsrail’de, Müslüman-Arap öğrencilerin eğitim aldıkları bir okulda yapılan araştırmada; elektronik ve bilgisayar mühendisliği gibi bölümlere, kız öğrencilerin başarılı olsalar dahi -erkeksi buldukları için - gitmek istemedikleri, kız öğrencilerin okul içindeki davranışlarının akrabaları olan erkek öğrenciler tarafından denetlendiği, kız ve erkek öğrencilerin okul bahçesinde birlikte zaman geçirmedikleri görülmüştür (Arar, 2014).

Estonya’da ortaöğretim öğrencileriyle yapılan araştırma sonucunda; öğrencilerin tanımladığı okulda “normal” kız ve erkek davranışları arasında önemli farklılıklar çıkmıştır. Erkek öğrencilerin; sınıfı rahatsız etmek, derse girmemek, küfretmek, öğretmene karşı gelmek, koşuşturmak, bağırarak, fiziksel şiddette bulunmak ve kötü alışkanlıklara sahip olmak davranış ve özellikleri “normal” kabul edilmiştir. Kız öğrencilerin ise; sorumluluk duygusuyla hareket etme, iyi notlar alma, gayretli olma, okul kurallarına uyma, çalışkan olma, öğretmenleri tarafından beğenilme özelliklerinin yanında aptal sarışın gibi davranma, kibar olma, çaresizmiş gibi hareket etme davranış ve özellikleri “normal” değerlendirilmiştir. Çalışkan olmak kız öğrencilerle özdeşleştirildiği için, bazı erkek öğrencilerin çalışkan olarak görülme istemedikleri ortaya çıkmıştır (Kuurme ve Kasemaa, 2015).

Bireyin cinsiyet kimliğinin şekillendiği dönem olan ergenlik döneminde, toplumsal cinsiyet kalıp yargılarının aşılması ve toplumsal cinsiyet eşitliğine yönelik duyarlılığın geliştirilmesi için öğrencilerin bu konudaki eğitim ihtiyaçlarının bilinmesi gerekmektedir ve Türkiye’deki ortaöğretim öğrencilerinin toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda ihtiyaçlarını belirleyen bir akademik çalışmaya rastlanmamıştır.

Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Konusunda Bireyin İhtiyaçları

Toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda bireyin ihtiyaçlarının ne olduğu araştırmanın amacına bağlı olarak bulgular bölümünde ele alınmıştır.

Araştırmanın problemini, ortaöğretim kurumlarındaki öğrencilerin “Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Öğretim Programı”na yönelik eğitim ihtiyaçlarının ne olduğu oluşturmaktadır.

Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı, Ankara ilindeki bir Anadolu Lisesindeki öğrencilerin, Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Öğretim Programına yönelik eğitim ihtiyaçlarını belirlemektir. Bu amaç doğrultusunda “Ortaöğretim öğrencilerinin Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Öğretim Programına yönelik eğitim ihtiyaçları nedir?” sorusuna cevap aranmıştır.

Araştırmanın Önemi

Bu çalışmadan elde edilecek bulgular, ortaöğretim öğrencilerinin toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda ihtiyaçlarını ortaya koyarak, hazırlanacak öğretim programının hedeflerinin, içeriğinin, eğitim durumunun ve değerlendirme boyutunun oluşturulmasına yol gösterecektir. Ayrıca, bu çalışma

ile toplumsal cinsiyet rollerinin içselleştirildiği ergenlik döneminde olan ortaöğretim öğrencilerinin yaşadığı toplumsal cinsiyet eşitliğine/eşitsizliğine ilişkin durumlar ortaya konularak sorunun çözümüne yönelik yapılacak çalışmalara zemin oluşturması beklenmektedir. Çalışma, okullarda toplumsal cinsiyet eşitliğinin/eşitsizliğinin nasıl yaşandığını ve ergenlerin toplumsal cinsiyet rollerini nasıl içselleştirdiklerini tespit etmek bakımından da önem taşımaktadır. Bu çalışmayı alanyazın taraması sırasında incelenen ortaöğretim öğrencileriyle yapılmış diğer toplumsal cinsiyet çalışmalardan ayıran özellikler ise şunlardır:

- Ortaöğretim öğrencilerinin toplumsal cinsiyet eşitliğine olan eğitim ihtiyaçlarının belirlenmesi.
- Eğitim ihtiyaçlarının belirlenmesi sürecinde odak grup görüşmesinin, katılımcı gözlemin ve doküman incelemesinin bir arada kullanılarak derinlemesine bilgi edinilmesi.

Yöntem

Araştırmanın Modeli

Bu çalışmada, ortaöğretim öğrencilerinin toplumsal cinsiyet eşitliğine ilişkin eğitim ihtiyaçları, kendi yaşam çerçevesi içerisinde derinlemesine irdelendiği için, araştırmanın amacına bağlı olarak durum çalışması deseni kullanılmıştır. Durum çalışması araştırması, araştırmacının gerçek yaşam, sınırlı güncel bir durum ya da belli bir zaman içerisindeki çoklu sınırlandırılmış durumlar hakkında gözlemler, mülâkatlar, görsel-işitsel materyaller, dokümanlar ve raporlar aracılığıyla ayrıntılı ve derinlemesine bilgi toplandığı bir durum betimlemesidir (Creswell, 2013).

Araştırmacıların Rolü

Araştırma, Eğitim Programları Anabilim Dalında bir doktora öğrencisi ve bir öğretim üyesi tarafından yapılmıştır. Nitel araştırmalarda araştırmacı olay ya da olguları katılımcı bir tavırla yakından izlemelidir. Araştırmanın yapıldığı okul, araştırmacılarından birinin iki yıl öğretmenlik yaptığı okuldur. Creswell'e (2013) göre araştırmacılar nitel araştırmalarını yaparken kendi kurumu, arkadaşları, yakınları vb. ile çalıştığında, veri toplama işlemini daha rahatlıkla ve kolayca yapabilmektedir ancak araştırma raporunun eksik, yanlı ya da uzlaştırıcı bir biçimde yazılma olasılığı da bulunmaktadır. Olabilecek yanlılıkları önlemek için, bulgular bölümünde katılımcılardan doğrudan alıntılara yer verilmiş ve verilerin bulgularla tutarlılığı diğer araştırmacı tarafından kontrol edilmiştir.

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu 2012-2013 eğitim-öğretim yılında Ankara'da bir Anadolu lisesinde öğrenim gören öğrenciler oluşturmaktadır. Çalışma grubu amaçlı örnekleme yöntemlerinden "kolay ulaşılabilir durum örnekleme" ne göre oluşturulmuştur. Bu örnekleme yöntemi araştırmaya hız ve uygulanabilirlik katar. Çünkü bu yöntemde araştırmacı, yakın olan ve erişilmesi kolay olan bir durumu seçer (Yıldırım ve Şimşek, 2008).

Odak grup görüşmesi pilot uygulaması aynı okulda öğrenim gören, gönüllü 3 kız ve 3 erkek toplam 6 öğrenci ile yapılmıştır. Odak grup görüşmesi çalışma grubu ise 18 kız ve 18 erkek öğrencinin gönüllü katılımları yoluyla oluşturulmuştur. Odak grup görüşmesinde gruplar genellikle benzer deneyimlere sahip 6 ile 10 kişiden oluşur (Patton, 2014).

Tablo 1. Yarı Yapılandırılmış Odak Grup Görüşmesi Yapılan Gruplar

Gruplar	Kız Öğrenci	Erkek Öğrenci	Toplam
1. Grup	3	3	6
2. Grup	5	4	9
3. Grup	5	5	10
4. Grup	5	6	11
Toplam	18	18	36

Tablo 1’de görüldüğü gibi, öğrencilerle görüşmelerde en az 6 en fazla 11 kişilik gruplar oluşturulmuştur. Oturumlarda kız ve erkek đrenci sayılarının eşit ya da eşitliğe yakın olmasına önem verilmiştir. Odak grup görüşmesine katılan öğrencilere ait bilgilere Tablo 2’de yer verilmiştir.

Tablo 2. Odak Grup Görüşmesi Yapılan đrencilere Ait Demografik Bilgiler

zellikler	N	%
Cinsiyet		
Kadın	18	50
Erkek	18	50
Yař		
14	2	5.6
15	16	44.4
16	12	33.3
17	4	11.1
18	2	5.6
Anne Eğitim Düzeyi		
İlkokul	24	66.7
Ortaokul	5	13.9
Lise	7	19.4
Baba Eğitim Düzeyi		
İlkokul	12	36.1
Ortaokul	9	25
Lise	9	25
Üniversite	6	13.9
Anne Mesleđi		
Ev hanımı	35	97.2
Hademe	1	2.8
Baba Mesleđi		
İřçi	12	33.3
Çiftçi	6	16.7
Emekli	4	11.1
Asker	4	11.1
Esnaf	3	8.3
Memur	3	8.3
Serbest çalışan	2	5.6
Müdür	2	5.6
Kardeř sayısı		
1	1	2.8
2	14	38.9
3	13	36.1
4	5	13.9
5	2	5.6
7	1	2.8

Tablo 2 incelediğinde, katılımcıların çoğunluğunun yaşlarının 15 ve 16 olduğu görülmektedir. Katılımcılar arasında annesi yükseköğretim mezunu olan ya da profesyonel bir mesleğe sahip olan biri yer almamaktadır. Katılımcıların tamamı birden fazla çocuğa sahip ailenin üyeleridir.

Katılımcı gözlemlerde, ders içi gözlemlerde araştırmacının derslerine girdiği sınıflar, ders dışı gözlemler kapsamında ise bütün okul gözlemlenmeye çalışılmıştır. Doküman incelemesinde; 2012-2013 eğitim-öğretim yılına ait 42 disiplin raporu incelenmiştir.

Veri Toplama Araçları ve Verilerin Toplanması

Durum çalışması yapan araştırmacı verisini toplarken, mümkün olduğu ölçüde birden fazla veri kaynağını kullanmalıdır (Yin, 1984'ten aktaran Yıldırım ve Şimşek, 2008). Bu çalışmada veri toplama araçlarından odak grup görüşmesi, katılımcı gözlem ve doküman incelemesi kullanılmıştır.

Yarı Yapılandırılmış Odak Grup Görüşme Formu: Odak grup görüşmesi küçük bir grup katılımcı ile belirli bir konu üzerinde yapılan mülâkattir. Amaç, insanların başkalarının görüşleri bağlamında kendi görüşlerini toplumsal bir bağlamda değerlendirebileceği yüksek kaliteli veri elde etmektir. Odak grupta katılımcılar birbirlerinin yanıtlarını dinledikten sonra kendi özgün yanıtlarının ötesinde ek yorum ve düşünceler dile getirebilirler. Odak grup görüşmeleri ihtiyaç analizinde, örgütsel gelişim ve değerlendirme araştırmalarında yaygın olarak kullanılmaktadır (Patton, 2014). Alan yazın incelendikten sonra toplumsal cinsiyet eşitliğini sorgulayacak nitelikte 11 soru hazırlanmıştır. Görüşme formu öğrencilere uygulanmadan önce olabilecek hataları ve problemleri görebilmek için pilot görüşme formunun uygulaması yapılmıştır. Hazırlanan odak grup görüşmesi soruları doğrultusunda, üç kız ve üç erkek öğrencinin katıldığı bir pilot uygulama yapılmıştır. Pilot odak grup görüşmesinde bazı sorular öğrenciler tarafından anlaşılmadığı için sorular değiştirilerek daha anlaşılır hale getirilmiştir. Araştırmacı odak grup görüşmesine başlamadan önce katılımcılara bu çalışmadaki rollerini ve çalışmanın önemini açıklamıştır. Veriler katılımcıların izni alınarak ses kayıt cihazına kaydedilmiştir. Görüşme başında, öğrencilerin kişisel bilgileri alınmış daha sonra sorularla odak grup görüşmesine başlanmıştır. Konuya ilişkin derinlemesine bilgi elde etmek amacıyla görüşmenin akışı doğrultusunda görüşmecilere sonda soruları da yöneltilmiştir. Dört oturumda gerçekleşen görüşmeler ortalama bir saat sürmüştür. Görüşmeler okuldaki boş sınıflardan birinde ya da laboratuvarlarda gerçekleştirilmiştir. Görüşme yapılan öğrenciler dışında, görüşme yapıldığı sırada, sınıfa başka öğrenci alınmamıştır. Araştırmacı odak grup görüşmesi yaptığı öğrencilerin çoğunu önceden tanıdığı için görüşmeler samimi bir ortamda gerçekleşmiştir.

Katılımcı Gözlem: Gözlemcinin gözlenenlerle birlikte olup, onlardan biri gibi davranıp, bilgi toplamasıdır (Karasar, 2012). Herhangi bir ortamda ya da kurumda oluşan davranışı ayrıntılı olarak inceleme amacıyla kullanılan gözlemin en önemli özelliği araştırmacıya veriye ilk elden ulaşma olanağı sağlamasıdır. İnsan davranışlarının doğal ortamı içerisinde gözlenmesi, bu davranışların gerçekçi bir biçimde incelenmesinin önkoşuludur. Doğal ortamından farklı bir ortamda incelenen insan davranışları gerçeği yansıtmayabilir. Bu nedenle, araştırmacının ortamda bizzat bulunarak insan davranışlarını gözlemesi önem kazanmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2008). İnsanların söylediklerinden öğrenilebileceklerin sınırları vardır. Çoğu durumun karmaşıklığını tamamen anlamak için doğrudan katılım ve fenomeni gözleme, en iyi araştırma yöntemidir (Patton, 2014). Araştırma kapsamında, öğrencilerin ders içi ve ders dışı davranışları gözlemlenmiş ve toplumsal cinsiyetle ilgili olanlar not alınmıştır. Araştırmacının okul içerisindeki gözlemleri; öğrencilerin oturma düzenine, öğrencilerin derslerde toplumsal cinsiyet eşitliğine/eşitsizliğine ilişkin söylemlerine ve davranışlarına, öğrenci-öğretmen ilişkisine ve öğrenci- öğrenci ilişkisine dayanmaktadır. Katılımcı gözlemlerde araştırmacı verilerini iki öğretim yılı çalıştığı okuldan elde etmiştir. Böylece veri kaynakları olan öğrenciler ile uzun süre etkileşim halinde olunmuştur. Yıldırım ve Şimşek'e (2008) göre; yapılandırılmamış katılımcı gözlemlerde, araştırmacı çalıştığı konuya ilişkin kültür ya da alt kültürün içine girmeye ve bir parçası olmaya çalışır. Araştırmacı, gözlem yapılan okulun bir üyesi olduğu için sınıf içi ve sınıf dışı durumları en doğal hallerinde gözlemiştir. Gözlem 2012-2013 eğitim-öğretim yılının II. döneminde yapılmıştır. Araştırmacı veri toplama aşamasında tarafsız davranmaya ve olaylara müdahale etmekten kaçınmaya çalışmıştır.

Doküman İncelemesi: Araştırılması hedeflenen olgu ya da olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizidir (Yıldırım ve Şimşek, 2008). Durum çalışmaları veya temellendirilmiş kuram araştırmaları gibi araştırmalarda belgesel veriler görüşme ve gözlem verileriyle birlikte kullanılabilir (Punch, 2011). Araştırmanın dokümanları 2012-2013 eğitim-öğretim yılı disiplin raporlarıdır. Okulda gözlem yapıldığı dönemde, araştırmacı tarafından disiplin cezasına konu olan davranışların genellikle kadın öğretmenlere veya kız öğrencilere karşı yapıldığını gözlemlemiştir. Bu gözlemleri teyit etmek ve disiplin raporlarında cinsiyet durumunu görmek amacıyla disiplin raporları incelenmiştir. Raporlardaki disiplin cezası alan öğrencinin cinsiyeti, disiplin cezası alma gerekçesi, mağdurun cinsiyeti ve verilen ceza analize konu olmuştur. Doküman incelemesi okul yönetiminden izin alınarak, müdür yardımcısı eşliğinde okul müdür yardımcısının odasında yapılmış ve iki günde tamamlanmıştır.

Verilerin Analizi

Odak grup görüşmesi verileri ses kayıt cihazından çözümlenmiş bir metin haline getirilerek niteliksel veri tabanı oluşturulmuştur. Görüşmeye katılanlara ait yanıtların çözümünde ve bilgisayar ortamına aktarılmasında kız öğrenciler "k", erkek öğrenciler "e" harfiyle kodlanmıştır. Veriler önce okunmuş ve katılımcıların genel görüşü hakkında bilgi edinilmiştir. Verilerin analizinde NVivo 8 bilgisayar programı kullanılmıştır. Elde edilen 76 kodla "toplumsal cinsiyet" olgusunu kavramsallaştırmaları bakımından kategori ve temalar oluşturulmuştur.

Araştırmanın Geçerliliğini (İnanırcılık ve Transfer Edilebilirlik) Sağlayıcı Kaynaklar

- Araştırmada odak grup görüşmesi, katılımcı gözlem ve doküman incelemesi veri toplama teknikleri birlikte kullanılarak veri çeşitlemesi yapılmıştır.
- Hem uzman incelemesi yoluyla hem de diğer araştırmacı tarafından bulguların, yorumların ve sonuçların verilerle desteklenip desteklenmediği incelenmiş ve bildirimler doğrultusunda gerekli düzeltmeler yapılmıştır.
- Araştırmanın geçerliliğini artırmak için araştırma süreci ayrıntılı bir şekilde açıklanmaya çalışılmıştır. Bu doğrultuda, araştırmanın modeli, araştırmacının rolü, çalışma grubu, veri toplama aracı ve veri toplama süreci, verilerin analizi ve yorumlanması ayrıntılı bir biçimde betimlenmiştir.
- Araştırmacı verilerini iki yıl çalıştığı okuldan toplamıştır. Odak grup görüşmeleri ve gözlemler yoluyla ayrıntılı ve derinlemesine bilgi elde edilmiştir.
- İçerik analizinin kullanıldığı araştırmada, görüşülen bireylerden doğrudan alıntılara yer verilmiştir.

Araştırmanın Güvenirliğini Sağlayıcı Kaynaklar

- Öğrencilerle yapılan görüşmeler ses kayıt cihazıyla kaydedilmiş ve bunlar yazıya aktarılmıştır.
- Verilerin kodlanması ve analiz edilmesinde NVivo 8 bilgisayar programı kullanılmıştır.

Bulgular

Araştırmanın bu bölümünde; öğrencilerle yapılan odak grup görüşmesinden, öğrenci gözlemlerinden ve okul disiplin raporlarından elde edilen bulgular ve yorumlar yer almaktadır. Öğrencilerle yapılan odak grup görüşmeleri sonucunda elde edilen bulgular ve öğrencilerin ilgi çekici cümleleri, doğru ve yanlış ile olduğu gibi verilmiştir. Öğrencilerin cümlelerinin sonundaki “k”(kız öğrenci) ve “e”(erkek öğrenci) harfleri öğrencinin cinsiyetini ifade etmektedir. Bulgular verilerin analizi sonucunda ortaya çıkan temalar altında ele alınmıştır. Verilerin analizi sonucunda ortaya çıkan kategori ve temalar Tablo 3’de görülmektedir.

Tablo 3. Verilerin Analizi Sonucu Ortaya Çıkan Tema ve Kategoriler

1. Toplumsal Cinsiyetin Anlamı

- 1.1. Daha önce bilgiye sahip olma durumu
 - 1.2. Neyi ifade ettiği
-

2. Toplumsal Cinsiyet Roller ve Toplumsal Cinsiyet Kalıpyargıları

- 2.1. Oturma düzeni
 - 2.2. Arkadaşlık ilişkileri
 - 2.3. Erkekliğin ne anlama geldiği
 - 2.4. Erkeklerin sahip olması gereken özellikler
 - 2.5. Toplumsal cinsiyet kalıpyargıları nedeniyle erkeklerin yaşadığı sorunlar
 - 2.6. Kadınlığın ne anlama geldiği
 - 2.7. Kadınların sahip olması gereken özellikler
 - 2.8. Kadınları koruma
 - 2.9. Kadının giyimi
 - 2.10. Kadına saygının gerekçeleri
 - 2.11. Erkek işi, kadın işi
 - 2.12. Zekâ ve cinsiyet
 - 2.13. Ayrımcılık değil, dinin gereği
 - 2.14. Kadının durumunun değişmesi için yapılacaklar
-

3. Eşcinsellik

- 3.1. Eşcinselliğe ilişkin düşünceler
 - 3.2. Eşcinsel arkadaşına davranış şekli
 - 3.3. Beni de öyle bilmesinler kaygısı
-

4. Kadının Karar Alma Mekanizmalarına Katılımı

- 4.1. Okul öğrenci meclisi seçimi
 - 4.2. Sınıf başkanlığı
-

5. Kadına Yönelik Şiddet

- 5.1. Okulda gözlenen cinsel/fiziksel şiddet
 - 5.2. Disiplin raporlarında kadına yönelik şiddet
 - 5.3. Kadına yönelik şiddetin nedenleri
 - 5.4. Kadınların şiddeti hak ettikleri durumlar
-

6. Kadının Çalışma Yaşamına Katılımı ve Geliri

- 6.1. Kadının Çalışması
 - 6.2. Kadınların erkeklerden daha fazla ücret alması
-

Toplumsal Cinsiyetin Anlamı

Öğrencilere araştırmanın içeriği hakkında bilgi verilmiş, ardından “Daha önce toplumsal cinsiyet kavramını duydunuz mu?” sorusu yöneltilmiştir. Öğrencilerin hepsi bu kavramı daha önce duymadıklarını şu şekilde dile getirmişlerdir:

- *Duymadık-e*
- *Hayır-k*
- *Ben ilk defa duyuyorum-e*

Biyolojik cinsiyetten farklı olan toplumsal cinsiyet, kadın ve erkeğin sosyal olarak belirlenen rol ve sorumluluklarını ifade eder. Öğrencilere toplumsal cinsiyetin ne olduğuyla ilgili kısa bilgi verilmiş, ardından “Toplumsal cinsiyet kavramı size neyi ifade ediyor?” sorusu sorulmuştur. Öğrenciler toplumsal cinsiyet kavramını kadın erkek ayrımı olarak değerlendirmişlerdir. Toplumsal cinsiyet kavramından çıkardıkları kadınların kısıtlanması, ezilmesi ve erkeklerin üstünlüğü altında kadının ikinci plana atılmasıdır. Öğrenciler toplumda erkeklerin üstün kabul edildiğini ve sözlerini geçirdiklerini, erkekler için uygun görülen bazı davranışların kadınlar için uygun görülmediğini ve erkeğin sözünün geçtiğini belirtmişlerdir.

Kadınla erkek arasında bir eşitliğin olmadığını, erkekler lehine bir ayrımcılığın olduğunu düşünen öğrenciler çoğunlukta olmasına karşın kadınla erkeğin eşit olduğunu dile getiren öğrenciler de olmuştur.

- *Eşitliği ifade ediyor-k*
- *Kadın erkek eşitliği yok-e*

Öğrenci ifadelerinde görüldüğü gibi, öğrenciler, toplumsal cinsiyetin anlamını bilmemektedir ve bu konuda eğitim ihtiyaçları bulunmaktadır.

Toplumsal Cinsiyet Roller ve Toplumsal Cinsiyet Kalıpyargıları

Toplumsal cinsiyet rolü toplum tarafından belirlenen ve bireylerin yerine getirmeleri beklenen cinsiyetle ilgili davranışlardır. Öğrenme ile kazanılan cinsiyet rolleri bireyin kadınlığı ve erkekliği anlamlandırmasında önem taşımaktadır. Öğrencilerin cinsiyet rolleri ve kalıpyargılarını davranışlarında ve düşüncelerinde benimseyip benimsemediklerini belirleyebilmek için, sınıfta oturma düzenleri, kimlerle arkadaşlık ettikleri gözlenmiş; erkeklik ve kadınlık kavramı hakkında ne düşündükleri ve kadınla erkeğin sahip olması gereken özelliklerin ne olması gerektiği sorulmuştur.

Sınıflarda öğrencilerin oturma düzeni incelendiğinde; ikişer kişilik sıralarda öğrenciler hem cinsleriyle oturmaktadırlar. Okulda yirmi dokuz sınıf bulunmaktadır. Yirmi dokuz sınıf içerisinde yalnızca iki sınıfta iki sırada öğrencilerin kızlı erkekli oturdukları gözlenmiştir. Ayrıca öğrencilerle yapılan odak grup görüşmesinde; kız öğrenciler öğretmenlerinin kendilerini uyardığını sınıfta kızlı erkekli oturmamalarını ve erkeklerle yalnız kalmamalarını söylediklerini ifade etmişlerdir.

- *Aynı yerde oturmayın diyorlar, tek başınıza bir erkekle kalmayın diyorlar-k*

Sınıflardaki oturma düzeninde kız öğrenciler ön sıralarda, erkek öğrenciler ise arka sıralarda oturmaktadırlar. Bu durum öğrencilerin derse katılım durumlarıyla ilişkilidir. Ön sıralarda oturan kız öğrencilerin söz alarak derslere daha fazla katıldıkları, arka sıralarda oturan erkek öğrencilerin ise kendi aralarında konuştukları gözlenmiştir.

Öğrenciler ders dışında gözlendiğinde, tenffüslerini kız ve erkeklerden oluşan karma gruplar halinde geçiren öğrenci sayısının az olduğu görülmüştür. Öğrenciler genellikle yalnızca erkeklerden ya da kızlardan oluşan gruplar halinde zaman geçirmektedirler. Bunun nedenini odak grup görüşmesinde bazı öğrenciler şu şekilde ifade etmişlerdir:

- *Dicle diye bir arkadaşım var benim. 9. sınıfta beraberdik. Bütün dönem boyunca beraber oturduk, çok iyi de arkadaş olduk, hep beraber geziyorduk. Gören siz çıkıyor musunuz? diyerek farklı yöne vurdular. Karşı cinsten iki kişi arkadaş olamaz mı?- e*

- *Bu durum bizi karşı cinsle arkadaşlık etmekten alıkoyuyor. -k*
- *Bir arkadaşım vardı, herkes kız arkadaşım diye çıkardı, kendi sınıfımdaki arkadaşlarım bile dedi, bu durumdan rahatsız oldum. - e*
- *Okulda kesinlikle erkek arkadaş yasak, biriyle konuştun mu aaa erkek arkadaşın mı deniyor. En azından benim arkadaşlarım tarafından böyle tepki veriyorlar.- k*

Öğrenci söylemlerinde öğrencilerin hem sınıf içerisinde hem de okul içerisinde ‘fiziksel soyutlama’ ile karşılaştıkları görülmektedir. Fiziksel soyutlamalar; öğretmenlerin, sınıflarla kız ve erkek öğrencileri birlikte oturtmaması, kızları ön sıralara yerleştirmesi, ders dışı zamanlarda kızlarla erkeklerin okul bahçesinde birlikte zaman geçirmelerini engellemesidir (Esen, 2013a). Bu araştırmada fiziksel soyutlamaların oluşmasında öğretmenlerin yanında öğrencilerin arkadaş çevreleri de etkili olmuştur. Bu durum öğrencilerin karşı cinsten kişilerle arkadaşlık kurmalarını da engellemiştir.

Öğrencilere “Erkeklik kavramı size ne ifade ediyor?” sorusu yöneltilmiştir. Öğrenciler erkekliği üstünlük, yiğitlik, delikanlılık ve güç ile ilişkilendirmişlerdir. Bir öğrenci erkeğin üstün olmasının nedenini şöyle açıklamıştır:

- *Erkek göz önünde olduğu için daha ön planda örneğin savaşlarda erkekler savaşmış onun için, kadınlar çok söz sahibi olamıyor erkek her şeye katıldığı için.- e*

Öğrencilerin bir kısmı erkeklik kavramını soyu devam ettiren, evin direği, baba, aile reisi, söylemleriyle ifade etmişlerdir. Bir öğrenci bu durumu şu sözlerle belirtmiştir:

- *Aileye bakan, kadın dırdırı çeken, çalışan, emek veren, dışarıda çalışan insan.- e*

1 Ocak 2002 tarihinde Yeni Medeni Kanun ile “aile reisi kocadır” hükmü değiştirilerek yerine “evlilik birliğini eşler beraber yönetirler” hükmü getirilmiştir. Araştırma yapıldığında bu düzenlemenin üzerinden 11 yıl geçmesine karşın öğrenciler hâlâ erkeği evin reisi olarak görmektedirler. Bu durum hem yasaların toplum tarafından yeterince bilinmediğini hem de bir nesilden diğerine aktarılan kalıp yargıların unutulması için uzun zamana ihtiyaç duyulduğunu göstermektedir. Araştırma Ankara’da yapıldığı için bir öğrenci yerel kültür unsuru olan oyun havasıyla erkekliği ilişkilendirmiştir. Kız öğrencilerin çoğunlukta olduğu bir grup öğrenci ise erkeklik kavramını argo, kaba, bencil, barbarlık, futbol, araba, koca vb. terimlerle ilişkilendirmiş ve erkeği baskıcı, kuralcı, despot kişiler olarak açıklamışlardır.

Çoğu öğrencinin aksine erkekliği üstünlük olarak algılamayan öğrenciler de vardır. Bir öğrenci toplumdaki bu kalıp yargıyı kabullenmediğini aşağıdaki sözlerle dile getirmiştir.

- *Erkekliği bir üstünlük olarak görmüyorum, toplumda kabul edildiği için ben kabul etmiyorum.-k*

Öğrencilere göre bir erkeğin toplumda kabul görebilmesi parasının olması, ailesinin geçimini sağlaması, çocuklarının olması hatta erkek babası olmasına bağlıdır. Çoğunluğu kızlardan oluşan bazı öğrenciler, erkeklerin sahip olması gereken özellikleri saygılı, dürüst, medeni, kendini geliştiren, mütevazı, cömert, sorumluluk sahibi, ağırbaşlı, olgun, çalışkan, kibar ve eşitlikçi olarak sıralamışlardır. Okulda ve yaşadıkları çevrede erkeklerin, kız öğrencilere küfür etmesi, psikolojik ve fiziksel şiddet uygulamaları, özellikle kız öğrencilerin kibar ve saygılı erkek görmek istemelerinin bir nedeni olabilir. Bazı öğrenciler ise; aile oluşturmayı, sorumluluk sahibi olup ailesine bakmayı, güçlü olmayı, sözünü geçirmeyi, mantıklı olmayı, herkesin hakkını düşünmeyi, vatanını, milletini sevmeyi ve efendi olmayı erkeklerde olması gereken nitelikler olarak saymışlardır. Altı öğrenci iyi bir erkeğin kadına sahip çıkmasını ve haklarını koruması gerektiğini belirtmiştir. Öğrencilerin bu söylemlerine göre kadınlar kendilerini koruyacak ve savunacak güçte değildirler. Kadınlara haklarını verecekler de, verdikleri hakları kullanmalarını sağlayacaklar da erkeklerdir. Daha dikkat çekici bir konu ise; bazı kız öğrencilerin kadın erkek arasında ayrımcılık yaratan kalıp yargıları kabullenmeleridir. Bu kabullenişe ait iki örnek şu şekildedir:

- *Evine bakabilmeli.-k*
- *Erkekler daha üstün olmalı -k*

Ayrıca bir öğrenci erkeğin kadınsı davranışlar sergilememesi gerektiğini şu şekilde belirtmiştir: “Kadınsı davranışlar göstermediği sürece sıkıntı yok”-e

Erkeğin kadınlarla özdeşleştirilmiş davranışlar göstermesi, toplum tarafından ayıplanan istenmeyen bir durumken, kadının erkeklerle özdeşleştirilmiş davranışlar sergilemesi toplumda kabul gören, kadın için gurur duyulacak bir durum olarak görülmektedir. Başka bir öğrenci bu durumu şu sözlerle ifade etmektedir: “Aslında bence erkeği çok üstün yapan kadınlardır. Erkek gibi düşünürse üstün olur. Mesela kadınlar da okur, çalışırsa, evine ekmek getirir, pazara gider faturasını öderse bence üstünlük kalmaz”.-e

Toplum, hem kadınlardan hem de erkeklerden kadınlar ve erkeklerle özdeşleştirilmiş davranış kalıplarını sergilemelerini beklemektedir. Yalnızca kadınlar değil, erkekler de beklenen davranış kalıplarını sergilemedikleri zaman toplumdan dışlanmakta ve ötekileştirilmektedir. Erkeğin taşıması ve koruması gereken erkekliği, erkek üzerinde ciddi bir baskı yaratmakta ve onu ezmektedir.

Okul gözlemleri sırasında okulda rahatsızlaşan bir erkek öğrenci, nefes almakta zorluk çektiğini söylediğinde bir kadın öğretmen tarafından ambulans çağrılmış ve okul yönetimi tarafından öğrencinin babasına bilgi verilmiştir. Öğrencinin babası geldiğinde erkek öğrenciyi azarlarcasına “Yine neyin var? Rezil ettin el âleme, bu kaçınıcı...” şeklinde ifadeler kullanmış ve ambulans çağırdığı için öğretmene kızmıştır. Daha sonra öğretmene özür dilemeye geldiğinde, çocuğunun adının hastalıklıya çıktığı için kaygılandığını ve hastalığının daha fazla duyulmasını istemediğini söylemiştir.

Genellikle toplumda kadınlar daha çok ayrımcılığa uğramakla birlikte toplumsal cinsiyet rolleri ve kalıp yargıları nedeniyle erkeklerin sıkıntı yaşadığı durumlar da söz konusudur. Erkek öğrenciler, toplumun beklentilerinin erkekleri zor durumda bıraktığını aşağıdaki sözlerle vurgulamışlardır:

- Sadece bayana değil, erkeğe de baskı oluyor. Erkeğin büyük bir insan olması bekleniyor.-e
- Bir erkeğin cam silmesi kılıbıklık olarak söylenebilir ama eşine yardım ediyordur ya da yemek yapması oysa çoğu aşçılar erkektir. -e
- Kızların çoğu erkeklere önyargılı yaklaşıyorlar.- e

Toplumun erkeklerden güçlü olmasını, üstün olmasını beklemesi, erkekleri bu güçleri ellerinde tutma çabasına sürüklemiştir. Erkekler mevcut üstünlük durumlarını sürdürebilmek için kadınların kendilerini geliştirmelerini, potansiyellerini kullanmalarını kısıtlamak istemektedirler. Öğrenci söylemlerinde kadınların özgürlüklerinin kısıtlanmasında bu kaygının yattığı gözlemlenmiştir. Bu konuya ilişkin öğrenci görüşlerinden örnekler aşağıda sunulmuştur.

- Erkeklerin bir korkusu var, kadın benden üstün olmasın, bir kadın mesela ondan yüksek mertebede ise bu çok sorun olur. -k
- Okumamış kız alıyorlar.-k
- Eğitim almalılar ama çokbilmişlik yapmamalılar.-e
- Herkes aldığı ortaya koyarsa sorun olmaz ama herkes aldığı harcayın derse bitmiştir.-e
- Ama erkekler bazen çekemiyor, mesela bir kadın üniversite mezunuysa sen kendin gibi biriyle birlikte ol diyorlar. Ama cahil kendinden üstün birine âşık olduğu zaman onun da okuldan ayrılmasını istiyor. Erkekler bu durumda ezilmemek için bunu yapıyorlar.-k
- Eşitliğinin altında yatan neden tehlikeli olması, kadınlar tehlikede olmasın diye kısıtlanıyorlar-e

Öğrencilere “Kadınlık kavramı size neyi ifade ediyor?” sorusu sorulmuştur. Bazı öğrenciler kadınlığı kısıtlama, sorumluluk, çalışkanlık, tutumluluk, kibarlık ve duygusallık olarak gördüklerini belirtmişlerdir. Kadınlığı annelik, yuvayı yapan dişi kuş olarak görenler de vardır. Toplumda kadınların sorumluluğu olarak görülen çocuk bakımı, yemek yapmak vb. eylemler öğrenciler tarafından da kadınlık ile ilişkilendirilmiştir. Öğrencilerin bir kısmı ise; kadınlığı olumsuz özelliklerle ilişkilendirmişlerdir. Kadınları; eşlerinin parasını harcayan, pasif, çok ve boş konuşan bireyler olarak gördüklerini ifade etmişlerdir. Kadınlarla ilgili kalıp yargıların öğrenci söylemlerinde, öğrenciler tarafından da benimsendiği görülmektedir. Aşağıda bu öğrenci söylemlerinden örnekler sunulmuştur.

- Maaşı yeme-e
- Alışveriş-e
- Gün-e
- Masraf-e
- Dır dır, mahalle aralarında çocuklara bağırın kadınlar, dedikodu-e
- Odunu kemiren ağaçkakanlar-e
- Gevezelik-e

Öğrencilere “Sizce iyi bir kadın hangi özelliklere sahip olmalıdır?” sorusu sorulmuştur. Öğrencilerin kadın betimlemelerinde itaatkâr, uysal, eşlerine bağımlı bir kadın profili görülmektedir. Öğrencilere göre kadınlar; hanım hanımcık olmalı, hareketlerine dikkat etmeli, çokbilmişlik yapmamalı, açık saçık giyinmemelidirler. Ayrıca “edepli olmak”, “ağırbaşlı olmak”, “oturaklı olmak”, “oturmasını kalkmasını bilmek” vb. ifadeler öğrenciler tarafından sık kullanılmış olup, bunlar toplumda “namusla” ilişkilendirilerek kullanılan ifadelerdir. Namus adına kadınların giyimlerine ve davranışlarına müdahale edilmesi öğrenci söylemlerine de yansımıştır. Özellikle erkek öğrencilerin ifadelerinde kadınları kontrol etme isteği görülmektedir. Bazı öğrenciler bu konudaki düşüncelerini şu şekilde ifade etmişlerdir:

- *Meselâ, hareketlerine dikkat etmeli. Hareketleri dediğim yolda yürürken lay lay lom olmamalı. Benim görüşüm. Gerek yok öyle şeylere.- e*
- *Ne bileyim. Ağır başlı olmalı. Utanmalı. Hareketlerine dikkat etmeli. Mesela ben kardeşimle hayatta yolda gidemem. Ya olmaz. Ben çok kıskancım. Düzgün yürümesi gerekiyor. Karşıdan gelenler direk bakıyorlar. Bu da beni rahatsız ediyorlar. Diyorum ki önüne bak. Sağdan geliyorsa sola, soldan geliyorsa sağa geç.- e*
- *Ben de eşimi sokakta gezdirmem. Burada herkes bakıyor.-e*
- *Kocasını dinlemeli. Mesela bir yere gitmesini kocası istemediğinde gitmemeli –e*
- *Çokbilmişlik yapmasın, erkeğe saygılı olsun, güzel görünmeye çabalamasın. Makyaj yapan kadınlar itici oluyor.-e*
- *Giysinip kuşanmasını bilecek ve adabında olmalı, sürekli dır dır etmemeli, para yememeli, yerine göre davranmalı-e*

Bazı öğrenciler ise iyi bir kadının sabırlı, sorumluluk sahibi, çalışkan, fedakâr, güçlü olmaları gerektiğini vurgulamışlardır. Erkek öğrenci söylemlerinde; kadın dinine ve ailesine bağlı olmalı, çocuklarına iyi bakabilmeli ve ev işlerini yapmalıdır. Bir kısım öğrenci ise kadınların özgüven sahibi, eğitilmiş olmalarını, kendi kararları doğrultusunda hareket etmelerini, tutumlu ve kararlı olmaları gerektiğini belirtmişlerdir. Öğrenciler tarafından kadınların özgüven sahibi olması gerektiği dile getirilmekle birlikte kadınların kendilerine yetemeyeceklerini ve erkeklerin korumasına ihtiyaçları olduğunu düşünen öğrenciler de vardır. Erkeğin en önemli değerinin ailesini korumak olduğu yönündeki inanç öğrencilerin ifadelerine de yansımıştır. Ayrıca öğrencilerin söylemlerinde “açık” ve “kapalı” kadın ayrımına gidilmiştir. Aşağıda bu öğrencilerin ifadelerinden örnekler sunulmuştur:

- *Erkek bir nevi her yerden sıyrılır gider. Kadın bu devirde korumaya ihtiyaç duyar.-e*
- *Okulun şiir dinletisinden çıktıktan sonra peşime iki çocuk takıldı. Bir görseydiniz serseri tiplilerdi, önce babamı aradım açmadı, sonra listemdeki bütün erkekleri aradım. Niçin erkekleri aradığımı bilmiyorum ama sonra Engin’i gördüm, nasıl dua ediyorum içimden. Hemen çocukların yanına gitti falan, onda da bir koruma içgüdüğü var. Sen benim kardeşimsin nasıl yaparlar falan, kim bakabilir falan dedi. Yani kavga çıkacaktı neredeyse, en sonunda abisi geldi Engin’in de ayrıldılar.-k*
- *Kadına sahip çıkmalı-e*
- *Erkeklerin bulunduğu bir mekâna kızların girmesi hoş olmaz, çünkü argo kelimeler kullanılabilir.-e*
- *Ben kendi adıma konuşayım. Kapalı da olsa, bir kişinin ona bakışı beni rahatsız eder.-e*

Öğrencilerin kadınları “açık” ve “kapalı” olarak sınıflandırmaları sonucunda, erkek öğrencilere “Eşinizin kapalı mı olmasını istiyorsunuz, açık mı?” sorusu sorulmuştur. Bazı öğrenciler kapalı olmasını isterken, diğerleri bu durumun önemli olmadığını belirtmişlerdir. Kadınların erkekler tarafından kapanmaya zorlanması kız öğrenciler tarafından eleştirilmiştir. Öğrencilerin bir kısmı kadının giyimi konusunda baskı ve kısıtlama olmamasını, bu durumun kadının tercihine bırakılmasını savunmaktadırlar. Bazı öğrenciler tarafından kadının giyimi ahlâkı ile ilişkilendirilmiştir. Giyim konusunda kadına uygulanan baskı öğrenci söylemlerine şu şekilde yansımıştır:

- *Ama mesela bir gün gelip de Polatlı’nın içinde açık saçık giyinmiş bir kıza tepki olmalı. Utanmalı bence – e*

- Hem din için, hem kendi istediği için kapanmalı- e
- Erkekler değil kızlar değişiyor, Çanakkale'ye gittik geçen kadınlar açık şeylerle oraya gelmişler, oraya gelmişsin üste başa bak. Erkek olarak ben utanıyorum. Bir de şimdi kızlar çok küfür ediyorlar, devir çok değişti.-e
- Benim için dikkat çekmeyecek şekilde giyinsin, davransın yeter.- e
- Ben kendimden örnek vermek istiyorum. Benim 9. sınıftan beri platonik bir aşkımdı vardı. Sonra konuşuyoruz falan, sonra bana dedi ki sen kapanmazsan olmaz. Sen kapanacaksın ben seninle böyle evlenemem dedi. Böyle çok eziyorlar. Aileleri kapalı olanlar ben seni böyle aileme tanıştıramam diyorlar.- k

Kadınları kısıtlayanlar sadece erkekler olarak görülmemektedir. Kadınlara hemcinsleri tarafından zarar verildiğini düşünen öğrenciler de vardır.

- Kadın kadını da ezebiliyor. Kadın kadının düşmanı diye bir laf var.- k

Bazı öğrenciler kadınlara karşı saygılı olunması gerektiğini düşünmektedir. Ama saygılı olma düşüncesinin altında yatan kadınların bir insan olarak saygıyı hak ettikleri değil, birilerinin kızı, bacısı oldukları içindir. Bir öğrenci bu konudaki düşüncelerini şu şekilde dile getirmiştir: “Bizim sınıfta bir iki kişi bir kızla terbiyesiz bir şekilde konuşuyorlar. Ben çok kızıyorum. Sonuçta senin de bacın var benim de bacım var. Saf kalpli bir kız ama yanlış yere çekiyorlar, onların yaptıkları taaa benim zoruma gitti, kardeşi diğer okulda mesela ona da aynı şey yapıldığını düşünse bunu yapmaz. Sonuçta o kızın da annesi babası var.”-e

Öğrencilerin söylemlerinde kadınlar kendi başarılarından çok eşlerine verdikleri destek sonucu, eşlerinin başarılarıyla anılmaktadırlar. Bazı öğrenciler kadınların dine uygun davranmadıklarını düşünmektedirler. “Bir papaz kızlarımızı kiliseye gönderin artık diyor, çünkü Hıristiyan gibi davranıyorlar artık diyor. Yanlış anlamayın hocam erkekler de iyi yere gitmiyor.”-e

Erkek öğrenci söylemlerinde bazı davranışlar erkekler tarafından yapıldığında yadırganmamakta kadınlar tarafından yapıldığında ise ayıplanmaktadır. “Bir kadının erkeğin önünden geçmesi yasaktır, arkasından geçecektir.”-e

Bazı erkek öğrenciler erkek işi ve becerisi olarak görülen inşaatta çalışma ve araba kullanma konusunda kadınların yeterli olmadıklarını ifade etmişlerdir. Bir kız öğrenci, toplumda “erkek işi” olarak bilinen işler kadınlar tarafından yapıldığında, kadınların “Erkek Fatma” olarak anıldığını belirtmiştir. Bazı erkek öğrenciler kadınların araba kullanma becerilerinin olmadığını aşağıdaki sözlerle dile getirmişlerdir:

- Kadınlar trafiğe çıkıyor, kadınların refleksi daha güçlü oluyor, korkuyorlar, heyecanlanıyorlar, trafiğe çıkan birinin korkmaması gerekiyor, kaza yapıyorlar, belli duygularını aşmaları gerekir-e
- Arabayı park edemiyorlar, kocaman yer, kadın diyor ben buraya giremem, ben olsam kamyon sokarım-e
- El frenini çekmiyor, kaza yapıyor-e
- Önüne araba çıktığında frene değil, gaza basıyor-e
- Yazın bir olay yaşadım, bayan şoför geldi, bir adamın ayağının üstünde arabayla durdu, sonra da hiçbir şey olmamış gibi bastı gitti-e

Cinsiyet rollerine ilişkin kalıp yargılar nesilden nesile aktarılmaktadır. Kalıp yargıların aktarıcılarında biri de okullardır. Erkeklerin matematik ve teknik alanlarda kızların ise dil ve sosyal alanlarda daha başarılı oldukları ve erkeklerin zeki kızların ise çalışkan olduğuna ilişkin kalıp yargılar bazı öğrenciler ve öğretmenler tarafından da benimsenmektedir. Bir öğrenci “Erkeklerin zeki kızların başarılı olduğunu düşünüyorlar, bu çok yanlış bence.”-k sözleriyle öğretmenlerin toplumsal cinsiyet ayrımcılığı yaptığını dile getirmiştir. Başka bir öğrenci ise kızların daha çok çalışması gerektiğini şu sözlerle belirtmiştir: “Erkekler daha az çalışmalarına rağmen daha başarılı olabiliyorlar, kızların daha fazla çalışması gerekiyor. Bizim sınıfta bir kız var, aynı sınavta o bir buçuk hafta çalıştı 20 aldı ben hiç çalışmadım 100 aldım. Biraz matematiksel şeylerde zorlanabiliyorlar, daha çok sözcükleri iyi”-e

Toplumsal cinsiyet rolleri ve kalıp yargıları öğrenciler tarafından kabullenilmiş ve bu durumun değişmeyeceğine yönelik bir inanç oluşmuştur. Ayrıca bazı öğrenciler bu durumu ayrımcılık olarak değerlendirmemiş, kadının ikincil konumda olmasının dinin gereği olduğunu ifade etmişlerdir.

- *Böyle olmamalı fakat toplum böyle. Toplum kadınlara bu gözle bakıyor. Böyle gelmiş, böyle gidiyor. -k*
- *Her şeyi ayrımcılık olarak görmemek gerekir, din de var-e*
- *Dinden kaynaklanan şeyleri de eşitsizlik olarak görüyorlar. Dinde olan söylemleri ayrımcılık olarak görmemek gerekir, hepimiz Müslüman olduğumuz için-e*

Ataerkil toplum yapısında hasta, yaşlı ve çocuk bakımı kadının sorumluluğu olarak görülmektedir. Neslin devamını sağlayan erkek çocuğun sorumluluğu ise anne-babası yaşlanınca onların ihtiyaçlarını karşılamaktır. Erkekler bu sorumluluğun maddi boyutunu üstlenirken, eşleri ise bakım hizmetini yerine getirmektedirler. Toplumdaki bu yerleşmiş roller, bazı öğrenci davranışlarında da görülmüştür. Sosyoloji dersinde toplumsal kurumlardan aile kurumu konusu işlenirken; bazı öğrenciler anne babaya bakmanın erkek çocuğun sorumluluğunda olduğunu, kadınların da eşlerinin anne babalarına bakmaları gerektiğini vurgulamışlardır.

Öğrencilere toplumda kadının durumunun değişmesi için ne yapılması gerekir sorusu yöneltilmiştir. Öğrenciler, kadının ikincil konumunu kabullenmemesini, eğitim almasını, haklarını bilip savunmasını, çalışmasını ve devletin kadın hakları konusunda insanları bilinçlendirmesi gerektiğini belirtmişlerdir. Ayrıca öğrencilere göre, kadınların erkeklere “muhtaç” olmasının nedeni gidecek yerlerinin olmaması ve çocuklarının gereksinimlerini yerine getirememeye kaygısıdır.

Özetle oturma düzeninde ve okuldaki arkadaşlarıyla etkileşimleri göz önüne alındığında öğrencilerin toplumsal cinsiyet rolleri doğrultusunda hareket ettikleri görülmüştür. Ayrıca çoğu öğrenci söyleminde kadınlar edilgen konumdadırlar. Toplumun erkeklere yüklediği cinsiyet rolleriyle öğrencilerin yüklediği cinsiyet rolleri örtüşmektedir. Erkek öğrenciler kadın kimliğini pasif kılarken, kız öğrenciler kadınlık için daha olumlu özellikler kullanmışlardır. Bununla birlikte kız öğrencilerin algılarında da kadın kimliği fedakârlıkla, çalışkanlıkla, sorumlulukla ilişkilendirilmiştir. Kadınların kendi istekleri doğrultusunda değil de topluma ve ailelerine yarar sağlayacak şekilde yaşamaları gerektiği erkek ve kız öğrenciler tarafından paylaşılan ortak bir algıdır. Öğrenci söylemlerinden hareketle ayrımcı toplumsal cinsiyet rolleri ve kalıp yargılarının öğrenciler tarafından benimsendiği görülmektedir. Bu nedenle öğrencilerin toplumsal cinsiyet rolleri ve kalıp yargıları konusunda eğitim ihtiyaçları söz konusudur.

Eşcinsellik

Öğrencilere, “Eşcinsellik konusunda ne düşünüyorsunuz?” sorusu yöneltilmiştir. Bir grup öğrenci eşcinselliği farklı bulmadıklarını, saygı gösterdiklerini ve toplumda görmezden geldiğini dile getirmişlerdir. Bazı öğrenciler ise, eşcinselliğin dine uygun olmadığını, karşı olduklarını ve ayıpladıklarını belirtmişlerdir. Bir öğrencinin eşcinselliğe ilişkin düşüncesi şu şekildedir: “*Erkek kadın için yaratılmıştır, kadın da erkek için, erkek erkek için, kadın kadın için yaratılmamıştır bence yani. Ayıplıyorum.*”-e

“Sınıfınızda eşcinsel bir arkadaşınız olsa ona karşı nasıl davranırsınız?” sorusuna öğrencilerin bir kısmı olumlu tutum sergileyerek konuşacaklarını ve arkadaşlık edeceklerini ifade etmişlerdir. Bazı öğrenciler mesafeli bir duruş sergileyeceklerini aşağıdaki sözlerle dile getirmişlerdir:

- *Emre ile olduğum gibi de olmam, soğuk da olmam. Bir ortama girerim ama yalnız kalmam. Bilmiyorum, zarar gelmez diye düşünüyorum ama tedbiri de elden bırakmam.-e*
- *Utandıkları çekindikleri için saklıyorlar kendilerini, çok uzak durmam çok da samimi olmam. Ne bileyim nasılsın iyi misin iyiyim sen nasılsın? Ne bileyim ondan uzak durma gereği hissedirim. Sen de mi böylesin diye sormasınlar. Hırsızla gezen hırsız olur, hocayla gezen hoca olur, bu manada. Arkadaş olurum ama toplum yanlış karşılamasın. Tercihine saygı duyarım.-e*
- *Ben yakın olurdum ama erkek olursa daha yakın olurdum. Kız olursa aramda bir çizgi olurdu ama-k*
- *Onun durumuna bağlı-e*

Görüşme yapılan öğrencilerin çoğu ise, eşcinselleri itici bulduklarını, eşcinsel biri ile arkadaşlık yapmayacaklarını, uzak duracaklarını ve ilişkilerini keseceklerini belirtmişlerdir. Öğrencilerin eşcinsel bireylerden uzak durmayı tercih etmelerinde, toplumun, kendilerinin de öyle olduğunu düşüneceği kaygısı yatmaktadır. Bazı öğrenciler ise okullarındaki eşcinsel öğrencilere yönelik görüşlerini şu sözlerle dile getirmişlerdir:

- *Benim tanıdığım biri var, geçen yıl bizim okuldaydı, bir arkadaşımın abisi, herkes top diye konuşuyordu. Hoş karşılanmıyor. Okul küçük bir yer herkes bilirdi, sınıf arkadaşları bile dalga geçerlerdi-e*
- *Bizim sınıfta iki tane var, erkeklerle yakınlaşmak hoşuna gidiyor. Yan yana gelince gülüyor hep, karşı olduğum bir durum, karşı olmak da gerekiyor bence-e*

Toplumda yerleşmiş, kalıplaşmış kadın ve erkek rollerine uymayan eşcinsellik, çoğu öğrenci tarafından "farklı" olarak görülmüştür. Eşcinsel bireylerin dışlandıkları alanlardan biri olan eğitim kurumlarında, temel insan haklarından biri olan eğitim hakkından eşcinsel bireylerin yararlanabilmeleri için okul ortamında ayrımcı davranış ve tutumlarla karşılaşmamaları gerekmektedir. Öğrenci ifadelerinde eşcinsellik kabul edilebilir bir durum olarak görülmemektedir. Bu nedenle öğrencilerin eşcinselliğe saygı konusunda eğitim ihtiyaçları bulunmaktadır.

Kadınların Karar Alma Mekanizmalarına Katılımı

Kadınların karar alma mekanizmalarına katılımında ve temsilinde görülen sınırlılık araştırma yapılan okulda da gözlenmiştir. 2012-2013 eğitim-öğretim yılı okul öğrenci meclisi seçimi amacıyla sınıflarda yapılan sınıf temsilcisi seçiminde genellikle erkek öğrenciler aday olmuş ve sınıf temsilcisi seçilmişlerdir. 29 sınıf temsilcisinden 3'ü kız, 26'sı erkektir. Okul öğrenci meclisi seçimi için kız öğrenciler seçilmeye yönelik herhangi bir çaba göstermemişler ve çok az oy alabilmişlerdir. Büyük bir oy çoğunluğuyla bir erkek öğrenci 2012-2013 eğitim-öğretim yılı okul öğrenci meclisi başkanı seçilmiştir. Okuldaki sınıf başkanı ve sınıf başkan yardımcılarını incelendiğinde; sınıf başkanlarının 23'ü erkek, 6'sı kız öğrencilerdir. Başkan yardımcılarının ise; 12'si erkek 17'si kız öğrencilerden oluşmaktadır.

Kız öğrencilerin/kadınların toplumda söz sahibi olabilmeleri için buldukları ortamlarda karar alma süreçlerine dâhil olmaları önemlidir. Araştırma yapılan okulda kız öğrencilerin sınıf temsilcisi ve okul öğrenci meclisi başkanı olması için yeterince cesaretlendirilmedikleri gözlenmiştir. Karar mercilerinin "erkeksi bir alan" olarak algılanması araştırma yapılan eğitim kurumunda da görülmüştür. Bu nedenle öğrencilerin, kadınların karar alma mekanizmalarına katılımı konusunda eğitim ihtiyaçları bulunmaktadır.

Kadına Yönelik Şiddet

Odak grup görüşmesinde öğrencilere "Sizce kadınlar neden şiddet görüyor?" sorusu yöneltilmiştir. Öğrencilere göre kadınların şiddet görmelerinin nedeni; terbiyeli olmamaları, erkeğe saygı göstermemeleri, çok konuşmaları ve erkeğin fiziksel üstünlüğüdür. Okuldaki bazı öğrencilerin kadının şiddetle karşılaşma nedenine ilişkin görüşleri şu şekildedir:

- *Kadınlar memnun olmuyor. Erkekler ne yaparsın yapсын kadınları memnun edemiyorlar. Şiddetin olmasında kadınların memnuniyetsizliği var. Konuşmaları, dırdırları neden oluyor.-e*
- *18'lerinde evlenmişler 70 küsur yaşındalar hala evliler. Kadın erkeğin işine karışmıyor. Bir şey demediği için mutlular. Bence ondan. Şimdi pek çok evlilik şiddet, ekonomik sorunlar, kadınların konuşmaları yüzünden bitiyor. Çok konuşuyorlar ama çok bilmiyorlar.-e*
- *Erkekler çok şiddet gösteren insanlar olarak gösteriliyor, yani var, yok değil, olmasına ben de karşıyım ama ben evlenecek olsam yanlış anlamayın ama köylü kızı almayı düşünüyorum. Okuyan kadın erkeğin kafasını yiyor. Ben bilirim diyor. Kadın çok bildiği zaman erkeğin işine karıştığı zaman iş rayından çıkıyor. Kadın terbiyeli olursa erkeğin işine karışmazsa şiddet azalır. Erkek de aynı oranda kadına saygılı olmalı. -e*

Ders gözlemlerinde, Sosyoloji dersinde öğretmen; “2009 yılı verilerine göre Türkiye’de insanların % 14,6’sı mutsuzdur. Bunun nedenleri neler olabilir?” sorusunu yönelmiştir. Öğrencilerden biri “Kadına karşı artan şiddet olayları” şeklinde cevap vermiştir. Öğretmen, “Kadına karşı şiddetin artmasının nedenleri neler olabilir?” sorusunu sorduğunda, erkek ve kız öğrencilerin cevapları farklılık göstermiştir. Erkek öğrenci söylemlerine göre; kadınlar itaatkâr olmadıklarında, kadınlara şiddet uygulanabileceği yönünde bir görüş ortaya çıkmıştır.

- Kadınlar artık çok dik başlı, erkekleri çileden çıkarıyorlar. Bunun sonucunda erkekler şiddet uyguluyorlar. Bazen kadınlar hak ediyorlar. Her şeye karışıyorlar, çeneleri çok. -e
- Şiddete yönelerek egolarını tatmin ettiklerini düşünüyorlar.-k
- Kadın itaatkâr olmalı, o zaman şiddet görmez.-e

Erkek öğrenci söylemlerinde kadınların şiddet görmesinin nedenleri (memnuniyetsizliği, saygı göstermemesi, itaatkâr olmaması, çok konuşması, terbiyeli olmaması, erkeğin işine karışması, bildiğini ifade etmesi) kadının davranışlarına bağlanmış ve kadın suçlu görülmüştür. “Kocanın eline sopayı kadın verir.” anlayışının öğrenciler tarafından benimsendiği görülmektedir.

Odak grup görüşmesinde öğrencilere “Kadına yönelik şiddeti haklı gördüğünüz durumlar var mı? Varsa neler?” sorusu sorulmuştur. Öğrenciler ihanete uğradıklarında şiddet uygulayabileceklerini aşağıdaki sözlerle dile getirmişlerdir:

- Eşim beni aldatırsa ben kadına da kocama da şiddet uygulardım.-k
- Ben çok aşırı kiskancım. Ben kardeşime çok dehşet davranıyorum. İhanet olursa sonu nereye gider bilmiyorum. Bana dese ki ayrılmak istiyorum. Tamam derim. Ama ihanet ederse onları da öldürürüm, kendimi de.-e

Okulda gözlem yapıldığı dönemde, bir kız öğrenci merdiven boşluğunda bir erkek öğrenci tarafından tacize uğramıştır. Bu olayın okul idaresine bildirilmesi sonucunda, okul idaresi erkek öğrencinin başka bir okula geçmesi koşuluyla disiplin işlemi uygulamayacağını belirtmiş, erkek öğrenci okuldan ayrılmış ve olay kız öğrencinin de onayıyla kapanmıştır. Gözlemlenen başka bir şiddet olayında ise; bir kız öğrenci, daha önce aralarında duygusal bir yaklaşma olan bir erkek öğrenci tarafından fiziksel şiddete uğramıştır. Bu olaya okuldaki diğer öğrenciler de tanık olmuşlardır. Olay, okul idaresine bildirildiğinde, kız öğrenci şikâyetçi olmadığını çünkü olayın büyümesini istemediğini belirtmiştir. Babasının duymasından korktuğunu ve şikâyet ederse olayın büyüyeceğini, babasının milletvekili adayı olduğunu ve bu durumdan onun da zarar göreceğini dile getirmiştir. Okul idaresi erkek öğrenciye herhangi bir yaptırımda bulunmamıştır. Aynı okulda edebiyat öğretmeni olan kız öğrencinin halası da bu olayda yeğenini suçlu bulmuş ve olayın kapanmasını istemiştir. İstanbul Sözleşmesi’ndeki kadına yönelik şiddet tanımında kadın sözcüğü 18 yaşın altındaki çocukları da kapsamaktadır (Council of Europe, 2011). Bu nedenle iki kız öğrencinin yaşadığı durumlar kadına yönelik şiddet eylemleri içerisinde değerlendirilebilir. Her iki olayda da şiddetin mağduru olan kadınlar olayın kapanmasını istemişler ve yaşadıkları şiddet sonucunda sessiz kalmışlardır. Toplumlar da şiddetin davranış düzeltme ve cezalandırma amacıyla yapılıyor olduğunun düşünülmesi, şiddet mağduru olan kadınların şiddet eylemi sonucunda kendilerini suçlu hissetmelerine bunun sonucunda utanç duymalarına ve sessiz kalmalarına neden olabilir (Kandemirci ve Kağnıcı, 2014). Okul idaresinin, şiddeti yaşayana, tanık olana ve şiddet uygulayana yönelik herhangi bir tedavide/danışmada/cezalandırmada bulunmaması, kadına yönelik şiddetin olağan bir durum olarak algılandığını, eğitim ortamında kadına yönelik şiddetin yeniden üretildiğini göstermektedir ve olayın tekrar etmesi riskini taşımaktadır.

Araştırma kapsamında 2012-2013 eğitim-öğretim yılı okul disiplin raporları incelenmiştir. Disiplin cezalarına ilişkin bilgilere Tablo 4’de yer verilmiştir.

Tablo 4. Disiplin Cezalarına İlişkin Bilgiler

	f	%
Disiplin Cezası Alanın Cinsiyeti		
Kadın	7	21.9
Erkek	25	78.1
Mağdurun Cinsiyeti		
Kadın	24	75
Erkek	8	25
Disiplin Cezası Alma Gerekçesi		
Öğretmeni ile alay etmek	6	18.8
Okul bahçesinde arkadaşlarına küfür etmek ve fiziksel şiddet uygulamak	5	15.6
Öğretmeninin bilgisayarından izinsiz yazılı sorularına bakmak	4	12.5
Öğretmenine kaba ve tehditkâr davranmak	3	9.4
Öğretmeninin uyarılarını dikkate almamak	3	9.4
Öğretmenine kaba ve saygısız davranmak	2	6.3
Kavga ve darp olayına karışmak, karşılıklı küfür ve hakaret etmek.	2	6.3
Arkadaşına küfür etmek	2	6.3
Öğretmenine ahlak dışı sözler söylemek	1	3.1
Arkadaşına hakaret etmek ve fiziksel şiddet uygulamak	1	3.1
Öğretmenine ahlak dışı davranış ve hareketler yapmak	1	3.1
Arkadaşına ve okul personeline küfür etmek	1	3.1
Arkadaşına tokat atmak, hakaret ve tehdit etmek	1	3.1
Verilen Ceza		
Kınama cezası	17	53.1
1 gün süreli okuldan uzaklaştırma	12	37.5
2 gün süreli okuldan uzaklaştırma	1	3.1
3 gün süreli okuldan uzaklaştırma	1	3.1
5 gün süreli okuldan uzaklaştırma	1	3.1

Tablo 4’de görüldüğü üzere, şiddet nedeniyle disiplin cezası alan öğrencilerin yüzde 78.1’i erkek, yüzde 21.9’u kız öğrencilerden oluşmaktadır. Disiplin cezası gerektiren davranışların yüzde 75’i kız öğrencilere/kadın öğretmenlere yönelik gerçekleşmiştir. Erkek öğrencilerin kadın öğretmenlerine karşı; alay etme, ahlakdışı sözler söyleme ve davranışlarda bulunma, kaba, saygısız ve tehditkâr davranma, kişisel eşyalarını izinsiz kullanma, uyarılarını dikkate almama ve küfür etme davranışlarında bulunduğu görülmüştür. Erkek öğrencilerin kız arkadaşlarına yönelik davranışları ise; küfür etme, tokat atma, hakaret etme ve tehdit etme şeklinde gerçekleşmiştir. Okul ortamında sıklıkla gözlenen öğrencilerin kullandığı argo kelimelerde ve küfürlerde kadın cinsinin aşağılanması vardır. Disiplin cezaları ‘kınama’ ve ‘uzaklaştırma’ şeklinde gerçekleşmiştir.

Bireylerin insan onuruna yakışır biçimde yaşamaları ve olumlu sosyal ilişkiler kurmaları için şiddeti bir davranış biçimi olarak benimsememeleri gerekir. Yukarıdaki şiddete ilişkin bulgularda öğrencilerin, kız öğrencilere ve kadın öğretmenlerine şiddet uyguladıkları, şiddeti bir sorun çözme yöntemi olarak gördükleri ve bazı durumlarda şiddet uygulayabileceklerini belirtmeleri bu konuda eğitim ihtiyaçlarının olduğunu ortaya koymaktadır.

Kadının Çalışma Yaşamına Katılımı ve Geliri

Okul gözlemlerinde Demokrasi ve İnsan Hakları Dersinde “Çalışma Hakkı” konusu işlenirken bir grup erkek öğrenci eşlerinin çalışmasını istemediklerini, onların sorumluluklarının ev işleri ve çocuk bakımı olduğunu vurgulamışlardır. Ayrıca evin reisinin erkek olduğunu ve çalışan kadının eşinin sözünü dinlemediğini belirtmişlerdir. Bazı öğrenciler de, işsizliğin artmasının nedenini kadınların çalışması olarak görmektedir. *“İşsizliği de arttıran kadınlar. Kadınlar çalışmaya başladı, işsizlik arttı.”-e*

Odak Grup Görüşmesinde öğrencilere, “Kadınlar erkeklerden daha yüksek ücret alabilir mi?” sorusu yöneltildiğinde; kız öğrencilerin hepsi alabileceğini ifade ederken, bazı erkek öğrenciler erkeklerin ezileceği nedeniyle kadınların erkeklerden yüksek ücret almasını istemediklerini dile getirmişlerdir. Erkek öğrenciler, kadınların erkeklerden fazla ücret aldıklarında geleneksel rollerini yerine getirmeyeceklerini, erkeğin evdeki liderlik rolünün sarsılacağını ve ev işlerinde erkeklere sorumluluk yükleneceğini düşünmektedirler.

- *Fazla alıp şey yapanlar da var, ben fazla alıyorum evin reisi benim diye, böyle demesin.-e*
- *Bizim bir tanuduğumuz var, görüştüğümüz kadın daha çok para alıyor, kocasına daha çok iş yaptırıyor, bebelere hep adam bakıyor, ben almasını istemem.-e*
- *Olabilir, kızlar daha masraflı.-k*

Erkek öğrenci söylemlerine göre, kadın erkek arasındaki eşitsizliğin nedeni ekonomidir. Kadınlar ezilmektedir çünkü ekonomik alım güçleri yoktur. Kadınların gelirleri erkeklerden fazla olduğu zaman erkekler kadınlar karşısındaki üstünlüklerini kaybedecekler ve kadınlar tarafından ezileceklerdir. Yukarıdaki bulgulardan hareketle kadınların temel haklarından biri olan çalışma hakkını kullanmaları ve gelir elde etmeleri konusunda öğrencilerin eğitim ihtiyaçları bulunmaktadır.

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Ortaöğretim öğrencilerinin toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda eğitim ihtiyaçlarını irdeleyen bu çalışmada; öğrencilerin, toplumsal cinsiyetin anlamı, toplumsal cinsiyet rolleri ve kalıp yargılar, eşcinsellik, kadınların karar alma mekanizmalarına katılımı, kadına yönelik şiddet, kadının çalışma yaşamına katılımı konularında eğitim ihtiyaçları olduğu ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte ortaöğretim kurumlarında toplumsal cinsiyetle ilgili ne bir ders bulunmakta ne de bu konu bir dersin içerisinde ele alınmaktadır. Toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamanın en iyi yöntemlerinden biri ilerde yetişkin olacak ergenlerde eğitim yoluyla, toplumsal cinsiyet eşitliğine duyarlık kazandırmaktır. Okullardaki öğrenme ve öğretme süreçlerinin, öğrencilerin değer ve tutumlarını toplumsal cinsiyet eşitliğini destekleyecek şekilde dönüştürme potansiyeli vardır (ERG, 2008). Esen (2013b) tarafından yapılan bir çalışmada bir lisans dersinin içeriği toplumsal cinsiyet duyarlığını geliştirmeye yönelik düzenlenmiştir. Çalışmanın sonunda, katılımcıların toplumsal cinsiyet konusundaki kısa süreli sistematik bir eğitimle bile, geleneksel değer yargılarını sorgulamaya başladıkları, kendi yaşamlarından başlayan bir değişim/dönüşüm motivasyonu kazandıkları gözlenmiştir. Yapılan çalışmalar, toplumsal cinsiyet eşitliği eğitiminin öğrencilerde daha esnek bir toplumsal cinsiyet rolü yönelimine, kendi yaşamları üzerindeki kontrol duygusunda ve öz-saygıda güçlenmeye yol açtığını göstermektedir. Ayrıca bu derslere devam edenlerin, cinsiyetçiliğe ve diğer toplumsal eşitsizliklere karşı bilinç/ farkındalık, özsaygı/özgüven, toplumsal eylemcilik motivasyonu kazandıkları ve kadınlarla diğer ezilen gruplara karşı daha eşitlikçi tutumlar geliştirdikleri görülmektedir (Haris vd., 1999; Stake, 2006; Stake ve Hoffmann, 2001'den aktaran Esen, 2013b). Öğrencilerin eğitim ihtiyaçlarından ve yapılan çalışmaların sonuçlarından hareketle toplumsal cinsiyet eşitliği öğretim programının geliştirilmesi ve ortaöğretim kurumlarında uygulanması öğrencilerin toplumsal cinsiyet eşitliğine duyarlılık kazanmaları için önemli bir adım olacaktır.

Ancak tek başına öğrencilere verilecek bu eğitimlerle olumlu düşünce ve tutum değişikliklerinin kalıcı olması beklenemez. Diğer çalışmalarla benzer şekilde (Esen, 2013a; Arar, 2014) öğrenci söylemlerinde, öğretmenlerin cinsiyet ayrımcılığı yaptığı görülmüştür. Ayrıca yapılan diğer çalışmalarda, öğretmenlerin çoğu toplumsal cinsiyet eşitliğine inandıklarını belirtmekle birlikte sınıf gözlemlerinde cinsiyet ayrımcılığı yaptıkları gözlenmiştir (Duffy vd., 2001; Baba, 2007; Tang, 2008;

Allana, Asad ve Sherali, 2010; Sayılan ve Özkazanç, 2012). Bu sonuçlar öğrencilerin toplumsal cinsiyet eşitliği duyarlılığına sahip bir okul ortamında yaşamadıklarını göstermektedir. Bireyler toplumsal cinsiyet rollerine göre davranmaya aile içinde başlarlar ve bu durum okulda da devam eder. Bireylerin kadın erkek ilişkilerinde eşitlikçi bir tavır sergilemeleri için çevrelerinde eşitlikçi rol modellerin olması ve doğru bir şekilde yönlendirilmeleri gerekmektedir. Toplumsal cinsiyet açısından adil bir okul atmosferi yaratmak için atılacak ilk adım öğretmenlerin toplumsal cinsiyet eşitliğine duyarlık kazanmasıdır (Baba, 2007; MEB, 2016). Çünkü öğretmenler hem sınıf içindeki resmi süreçlerle hem de öğrencilerle olan gayri resmi etkileşim yoluyla toplumsal cinsiyet konusunda önemli mesajlar sağlamaktadırlar. Öğrencilerin çoğu kendi ailelerinden çok öğretmenleriyle zaman geçirdikleri için öğretmenlerin etkisi çok güçlüdür (Rutledge, 2005). Okulların geleneksel cinsiyet rollerini sürdürmelerinin nedenlerinden biri, insan hakları ve toplumsal cinsiyet duyarlılığı konularında öğretmenlerin yetersiz hizmet öncesi ve hizmet içi eğitim almalarıdır (UNICEF, 2003). Bunun için öğretmenlerin toplumsal cinsiyet eşitliğine duyarlılık kazanmaları gerekmekte ve bu amaç doğrultusunda hizmet öncesi ve hizmet içi eğitimlerin düzenlenmesi önerilmektedir.

Çalışmanın sonuçlarından biri, ortaöğretim öğrencilerinin toplumsal cinsiyet rolleri ve kalıp yargılarını benimsedikleridir. Kadınların topluma ve ailelerine yarar sağlayacak şekilde yaşamaları gerektiği erkek ve kız öğrenciler tarafından paylaşılan ortak bir algıdır. Ergenlerde toplumsal cinsiyetin kazanılması konusunda yapılan çalışmalarda da benzer sonuçlara ulaşılmış, ergenlerin toplumsal cinsiyet rolleri ve kalıp yargılarına sahip oldukları görülmüştür (Yogev, 2006; Öztürk, 2012; Arar, 2014; MEB, 2016). Yine bu çalışmayla erkek öğrencilerin kız öğrencilere göre daha geleneksel cinsiyet rollerine sahip olduğu ortaya çıkmıştır. Ayrıca erkek öğrenciler, erkeklerin mevcut üstünlük durumlarını sürdürürebilmek için, kadınların kendilerini geliştirmelerini, potansiyellerini kullanmalarını kısıtlamak istemektedirler. Diğer çalışmalarda da (Vefikuluçay vd., 2007; MEB, 2016) erkek öğrencilerin kız öğrencilere oranla geleneksel cinsiyet rollerini daha çok destekledikleri görülmüştür. Bu durumun nedeni geleneksel cinsiyet rollerinin erkeklerin lehine görülmesine bağlı olabilir. Fakat diğer taraftan toplumsal cinsiyet eşitsizliğinden etkilenen sadece kız öğrenciler değildir. Araştırma sonucunda erkek öğrencilerin güçlü olmak için üzerlerinde bir baskı hissettikleri, toplumun erkeklerden beklediği davranışları sergilemediklerinde dışlandıkları ve ötekileştirildikleri görülmüştür.

Yine bu çalışmayla kız ve erkek öğrencilerin farklı sınıflarda oturdukları ve öğretmenleri tarafından, kız öğrencilerin erkek öğrencilerden uzak durmaları konusunda uyarıldıkları bulgulanmıştır. Türkiye’de Esen (2013a) tarafından yapılan çalışmada da benzer sonuçlara ulaşılmıştır. İsrail’de yapılan bir çalışmada (Arar, 2014) kız ve erkek öğrencilerin ayrı sınıflarda oturdukları okul içinde de sıklıkla hemcinsleriyle zaman geçirdikleri görülmüştür. Bu durumun nedeni; okul dışında öğrencilerin yalnızca hemcinsleriyle görüşebildikleri için, bir gruba ait olma ve korunduğunu hissetme ihtiyaçları olarak belirtilmiştir. Okul dışındaki sosyal yaşam öğrencilerin okul içerisindeki tutumlarını şekillendirmede etkili olmuştur. Eğitim ortamında oturma düzeni öğrencilerin etkileşimleri açısından önemlidir (UNESCO, 2000). İki cins arasındaki etkileşimin kısıtlamaya çalışılması, aynı toplumda yaşayan bireylerin birbirlerini tanıması ve anlaması önünde bir engel oluşturmaktadır. Okul personeline kız ve erkek öğrenciler arasındaki etkileşimin önemi hakkında bilgi verilip, bu konuda kısıtlayıcı bir tavırdan ziyade teşvik edici davranışlarda bulunmalarına yönelik uygulamaların yapılması önerilebilir.

Çalışmanın sonuçlarından bir diğeri de, hem şiddeti yaşayan kız öğrencilerin hem de okul idaresinin kadına yönelik şiddet karşısında tepkisiz kalmalarıdır. Bu durum kadına yönelik şiddete ilişkin hem bireysel hem de kurumsal düzeyde bir ihmalin olduğunu göstermektedir. Kadınların şiddet görmesinin nedenleri öğrenciler tarafından kadın davranışlarıyla ilişkilendirilmiş, kadınların itaatkâr olmamaları, çok konuşmaları, erkeğe saygı göstermemeleri ve erkeğin işine karışmaları gibi nedenler haklı gerekçeler olarak ifade edilmiştir. Kadına yönelik şiddetin nedenlerinin kadınların sözde hatalı davranışlarına bağlanması, kadınların yaşadıkları şiddet sonucunda sessiz kalma, olayın kapanmasını isteme davranışında bulunmalarını açıklamaktadır. Kadınların yaşadıkları şiddetin kadının suçu olmadığı, her ne sebeple olursa olsun şiddetin hiçbir biçiminin hak edilemeyeceği/uygulanmayacağı

öğrenciler tarafından benimsenmelidir. Bunun için kadına yönelik şiddetin nedenleri, kadın ve toplum üzerindeki etkileri ve kadına yönelik şiddetle mücadelede problem odaklı yöntemler hakkında bilgilendirici eğitimlerin ortaöğretim düzeyinde eylem araştırması yoluyla yapılması önerilebilir.

Araştırma sonuçlarında hem kız öğrenciler hem de erkek öğrenciler bazı durumlarda kadına şiddetin uygulanabileceğini ifade etmişlerdir. Yapılan diğer çalışmalarda da benzer sonuçlara ulaşılmıştır. Üniversitede her on kız öğrenciden biri, kadına kocası tarafından şiddet uygulanabileceğini belirtmiştir (Vefikuluçay vd., 2007). 2003 Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması sonuçlarına göre, çalışmaya katılan kadınların % 39'u "Kadın hak ediyorsa kocasından dayak yiyebilir." görüşünü paylaşmışlardır (Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü [HÜNEE], 2004). İnsan haklarına yönelik ciddi bir tehlike olan şiddetle mücadelede ortaöğretim öğrencilerine duyarlılık kazandırmak ve mücadele yöntemlerini öğretmek, ilerleyen yıllarda kadına karşı şiddet olaylarında azalma sağlama potansiyeline sahiptir.

Araştırmada disiplin cezası gerektirecek şiddet eylemlerinin çoğunlukla erkek öğrenciler (%78.1) tarafından kadın öğretmenlere veya kız öğrencilere (%75) yapıldığı görülmüştür. Erkek öğrencilerin; kadın öğretmenlere/kız öğrencilere fiziksel (tokat atma), psikolojik (alay etme, kaba, saygısız ve tehditkâr davranma, kişisel eşyalarını izinsiz kullanma, uyarılarını dikkate almama, küfür etme) ve cinsel şiddet (ahlak dışı sözler söyleme ve davranışlarda bulunma) uyguladıkları görülmüştür. Durmuş ve Gürkan'ın (2005) yaptığı çalışmada da, lisede erkek öğrencilerin kızlara oranla daha çok şiddet uyguladıkları ve kadın öğretmenlere yönelik şiddet içeren davranışlarda kız ve erkek öğrenciler arasında anlamlı farklılık olduğu görülmüştür. Okul Disiplin Kurulu tarafından şiddet uygulayan öğrencilere kınama veya uzaklaştırma cezaları verilmiştir. Bu cezalar sorunun çözümü için yeterli bir yaklaşım değildir. Şiddet uygulayan öğrencilerin şiddet yaşayan kişilerle empati kurmalarına yönelik yaptırımların uygulanması önerilebilir. Bu çalışmada disiplin kurulu raporlarına yönelik inceleme; bir okulda bir eğitim-öğretim yılı içerisinde gerçekleşen disiplin işlemleri ile sınırlı kalmıştır. Yapılacak diğer çalışmalarda farklı okul türlerinde yıllara göre disiplin raporlarının toplumsal cinsiyete göre değerlendirilmesi önerilebilir.

Kadının ikincil konumda olmasının bazı öğrenciler tarafından ayrımcılık olarak görülmemesi araştırma sonucunda ortaya çıkan önemli bulgulardan biridir. Bu durumun dinin gereği olduğu yönünde bir değerlendirme yapılmıştır. Kadın ile erkeğin cinsiyet rollerinin farklılığı dine bağlanmıştır. Kadınların korunması, örtünmesi ve erkek tarafından sahiplenilmesinin dinin buyruğu olarak ifade edilmesi, toplumdaki kadının olumsuz konumunun "normal" olarak algılanmasına ve bu durumun devamına yol açabileceği söylenebilir.

Araştırmada öğrenciler erkeklerin üstün olmasının nedenini, savaşlara katılmalarına bağlamışlardır. Esen'in (2007) yaptığı çalışmada ders kitaplarındaki erkek figürlerinin büyük oranda askeri üniforma içerisinde gösterildiği görülmüştür. Erkekliğin askeri üniforma ile gösterilmesi askerlik kültürünün yansımasıdır. Askerlik yapmak iyi vatandaş ve topluma faydalı birey olmanın ölçütlerinden biridir. Bu söylem başta kız öğrenciler olmak üzere bedensel engel, sağlık sorunu, cinsel tercih vb. nedenlerle askerlik yapamayan erkekleri de "ikinci sınıf vatandaşlığa" mahkûm etmekte ve değersizleştirmektedir (Altnay, 2003).

Bu araştırma nitel bir çalışma olduğu için verilerin genellenmesi amacı taşımamakla birlikte araştırmanın sınırlılığı, tek bir okulda yapılmış olmasıdır. Farklı sosyo-ekonomik/kültürel düzeyde ve okul türlerinde yer alan öğrencilerin toplumsal cinsiyet eşitliği eğitim ihtiyaçları başka araştırmalarla incelenebilir.

Lise öğrencisinin bir yılda 1480 ders saatini okulda geçirdiği düşünüldüğünde, toplumsal cinsiyet eşitliğine duyarlılık kazandırılmasında okulun önemli bir işlevi olduğu yadsınamaz. Okullarda toplumsal cinsiyet eşitliğine duyarlı bir çevrenin oluşturulması gereği araştırma sonucunda ortaya çıkan acil bir ihtiyaçtır.

Kaynakça

- Acar, F., Ayata, A. G. ve Varoğlu, D. (1999). *Cinsiyete Dayalı Ayrımcılık: Türkiye’de Eğitim Sektörü Örneği*. Ankara: T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü.
- Allana, A., Asad, N. ve Sherali, Y. (2010). Gender in academic settings: Role of teachers. *International Journal of Innovation, Management and Technology*, 1(4), 343-348. <http://www.ijimt.org/papers/63-C053.pdf> adresinden erişildi.
- Altınay, A. G. (2003) Militarizm ve insan hakları ekseninde Milli Güvenlik dersi. B. Çotuksöken, A. Erzan ve O. Silier (Ed.). *Ders kitaplarında insan hakları: Tarama sonuçları içinde* (s. 138-157). İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları. <http://research.sabanciuniv.edu/995/> adresinden erişildi.
- Altınay, A. G. ve Arat, Y. (2008). *Türkiye’de kadına yönelik şiddet* (2. bs.). İstanbul: Metis Yayınları. http://kasaum.ankara.edu.tr/files/2013/11/Ayşe-Gül-Altınay-Yeşim-Arat-turkiyede_kadina_yonelik_siddet_2007.pdf adresinden erişildi.
- Arar, K. (2014). Gender discourse in an arab-muslim high school in Israel: Ethnographic case study. *Journal of Educational Change*, 15(3), 281-301. doi:10.1007/s10833-014-9235-z
- Arı, R. (2008). *Eğitim psikolojisi*. Ankara: Nobel Yayınevi.
- Armeni, V. (1999). *Student perceptions of gender equity in high school coeducational and single-sex physical education classes* (Yüksek lisans tezi). ProQuest Dissertations and Theses veritabanından erişildi (UMI No. 800-521-0600).
- Atakan, M. ve Tekdemir Yurtdaş, G. (2013). Ergenlerin karşılıklı konuşmalarında toplumsal cinsiyet kuruluşu. *Psikoloji Çalışmaları Dergisi*, 33(2), 15-30. <http://dergipark.gov.tr/iupcd/issue/9439/118084> adresinden erişildi.
- Ayata, A. (2011). Siyaset ve katılım. Y. Ecevit ve N. Karkıner (Ed.). *Toplumsal cinsiyet sosyolojisi içinde* (s. 65-83). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Baba, H. B. (2007). *Toplumsal cinsiyet açısından daha eşitlikçi bir toplum için dönüşümün taşıyıcıları olarak öğretmen adayları* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Birleşmiş Milletler. (2009). *Ekonomik ve sosyal konsey*. <http://www.esithaklar.org/wp-content/uploads/2016/04/ESKHKG21.pdf> adresinden erişildi.
- Bora, A. (2011). *Toplumsal cinsiyete dayalı ayrımcılık*. <http://secbir.org/images/haber/2011/01/15-aksu-bora.pdf> adresinden erişildi.
- Council of Europe. (2011). *Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence*. <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=090000168008482e> adresinden erişildi.
- Creswell, J. W. (2013). *Nitel araştırma yöntemleri; beş yaklaşıma göre nitel araştırma ve araştırma deseni* (M. Bütün ve S. B. Demir, Çev.). Ankara: Siyasal Kitapevi.
- Çelik, A., Pasinlioğlu, T., Tan, G. ve Koyuncu, H. (2013). Üniversite öğrencilerinin cinsiyet eşitliği tutumlarının belirlenmesi. *Florence Nightingale Hemşirelik Dergisi*, 21(3), 181-186. <http://www.journals.istanbul.edu.tr/iufnlhy/article/view/1023018538/1023021065> adresinden erişildi.
- Damarlı, Ö. (2006). *Ergenlerde toplumsal cinsiyet rolleri, bağlanma stilleri ve benlik kavramı arasındaki ilişkiler* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Demirel, Ö. (2007). *Kuramdan uygulamaya eğitimde program geliştirme*. Ankara: PegemA Yayıncılık
- Derman, O. (2008). Ergenlerde psikososyal gelişim. İ.Ü. Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Sürekli Tıp Eğitimi Etkinlikleri: Sempozyum Dizisi, 63, 19-21. <http://www.ctf.edu.tr/stek/pdfs/63/6302.pdf> adresinden erişildi.
- Dökmen, Z. (2014). *Toplumsal cinsiyet, sosyal psikolojik açıklamalar*. İstanbul: Remzi Kitapevi.

- Duffy, J., Warren, K. ve Walsh, M. (2001). Classroom interaction: Gender of teacher, gender of student and classroom subject. *Sex Roles*, 45(9-10), 579-593. doi:10.1023/A:1014892408105
- Durmuş, E. ve Gürkan, U. (2005). Lise öğrencilerinin şiddet ve saldırganlık eğilimleri, *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 3(3), 304-321. <http://dergipark.gov.tr/tebd/issue/26123/275183> adresinden erişildi.
- Ecevit, Y. (2013). Karar alma mekanizmalarında kadınlar. <http://www.slideshare.net/PEXDproject/karar-alma-mekanizmalarında> adresinden erişildi.
- Eğitim Reformu Girişimi. (2008). Eğitimde ve eğitimle toplumsal cinsiyet eşitliği. http://erg.sabanciuniv.edu/sites/erg.sabanciuniv.edu/files/Egitimde%20ve%20Egitimle%20Toplumsal%20Cinsiyet%20Esitligi.ERG_.20.10.08.pdf adresinden erişildi.
- Eğitim Reformu Girişimi. (2015). Meslek liselerinde toplumsal cinsiyet eşitliği, ümraniye ve şişli mesleki ve teknik anadolu liseleri örneği. http://erg.sabanciuniv.edu/sites/erg.sabanciuniv.edu/files/CEV_ERG_RAPORU_WEB.PDF adresinden erişildi.
- Esen, Y. (2007). Sexism in school textbooks prepared under education reform in Turkey. *Journal of Critical Education Policy Studies*, 5(2), 466-493. <http://www.jceps.com/wp-content/uploads/PDFs/05-2-15.pdf> adresinden erişildi.
- Esen, Y. (2013a). Eğitim süreçlerinde cinsiyet ayrımcılığı: Öğrencilik deneyimleri üzerinde yapılmış bir çözümleme. *International Online Journal of Educational Sciences*, 5(3), 757-782. http://www.iojes.net//userfiles/Article/IOJES_1202.pdf adresinden erişildi.
- Esen, Y. (2013b). Hizmet öncesi öğretmen eğitiminde toplumsal cinsiyet duyarlılığını geliştirme amaçlı bir çalışma. *Eğitim ve Bilim*, 38(169). <http://egitimvebilim.ted.org.tr/index.php/EB/article/view/2066> adresinden erişildi.
- Flowers, N. (2010). *Pusulacak, çocuklar için insan hakları eğitimi kılavuzu*. <http://www.halkevleri.org.tr/sites/default/files/indir/02-07-2013-pusulacak-cocuklaricininsanhaklariegitimikilavuzu.pdf> adresinden erişildi.
- Gözütok, F. D. (2008). *Eğitim ve şiddet*. Ankara: Gazi Kitapevi.
- Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü. (2004). Türkiye nüfus ve sağlık araştırması 2003. <http://www.hips.hacettepe.edu.tr/pdf/TNSA2003-AnaRapor.pdf> adresinden erişildi.
- IMF. (2013). Women, Work, and the Economy: Macroeconomic Gains from Gender Equity. IMF Staff Discussion Note. <http://www.imf.org/external/pubs/ft/sdn/2013/sdn1310.pdf> adresinden erişildi.
- İnsan Hakları Derneği İstanbul Şubesi. (2011). Kadına yönelik şiddet raporu http://bianet.org/files/doc_files/000/000/320/original/kad%C4%B1n_cinayetleri_raporu_pdf.pdf adresinden erişildi.
- Kadın Cinayetleri. (t.y.). <http://kadincinayetleri.org> adresinden erişildi.
- Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü. (2015). Türkiye’de kadına yönelik aile içi şiddet araştırması. <http://www.hips.hacettepe.edu.tr/KKSA-TRAnaRaporKitap26Mart.pdf> adresinden erişildi.
- Kandemirci, D. ve Kağnıcı, D. Y. (2014). Kadına yönelik aile içi şiddetle baş etme: Çok boyutlu bir araştırma. *Türk Psikoloji Yazıları*, 17(33), 1-12. <http://www.turkpsikolojiyazilari.com/PDF/TPY/33/01.pdf> adresinden erişildi.
- Kane, J. M. ve Mertz, J. E. (2011). Debunking myths about gender and mathematics performance. *Notices of the American Mathematical Society*, 59(1), 10-21. http://www.ams.org/notices/201201/rtx120100010p.pdf?hc_location=ufi adresinden erişildi.
- Karasar, N. (2012). *Bilimsel araştırma yöntemi*. Ankara: Nobel.
- Karkuner, N. (2016). Toplumsal cinsiyet ve toplumsal cinsiyete farklı kuramsal yaklaşımlar. S. Yağan Güder (Ed.). *Erken çocuklukta cinsel eğitim ve toplumsal cinsiyet içinde* (s. 51-78). Ankara: Eğiten Kitap.
- Kişiyi Uygun Meslek Seçiminin Önemi. (t.y.). http://metefankara.meb.gov.tr/baglanti/05_mesbil/rehberlik/ogrenciler.pdf adresinden erişildi.

- Kuurme, T. ve Kasemaa, G. (2015). Gender advantages and gender normality in the views of estonian secondary school students. *Discourse and Communication For Sustainable Education*, 6(1), 72-85. <https://www.degruyter.com/downloadpdf/j/dcse.2015.6.issue-1/dcse-2015-0005/dcse-2015-0005.pdf> adresinden erişildi.
- Milli Eğitim Bakanlığı. (2016). Okulların toplumsal cinsiyete duyarlılık açısından değerlendirilmesi. http://etcep.meb.gov.tr/application/assets/admin/uploads/userfiles/files/arastirma_raporu.pdf adresinden erişildi.
- Ntv. (2009, 24 Kasım). Kadın cinayetleri yüzde 1400 artış gösterdi. http://www.ntv.com.tr/yasam/kadin-cinayetleri-yuzde-1400-artis-gosterdi,gTy3YNnHUkS_bLGuT-XfeQ adresinden erişildi.
- OECD. (2014). Employment Database 2014. <https://www.oecd.org/gender/data/genderwagegap.htm> adresinden erişildi.
- OECD. (2015a). Trends Shaping Education 2015 Spotlight 7. <http://www.oecd.org/edu/ceri/Spotlight7-GenderEquality.pdf> adresinden erişildi.
- OECD. (2015b). What lies behind gender inequality in education?. *PISA in Focus*, 49, 1-4. doi:10.1787/5js4xffh30-en
- Öztürk, S. (2012). *Kadın/erkek olma süreçleri ile ilgili yaklaşımlar: İstanbul Anadolu yakasında bulunan ve farklı özelliklere sahip liselerde yapılan niteliksel çalışma* (Yüksek lisans tezi). Maltepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Patton, M. Q. (2014). *Nitel araştırma ve değerlendirme yöntemleri* (M. Bütün ve S. B. Demir, Çev.). Ankara: Pegem Akademi.
- Punch, K. F. (2011). *Sosyal araştırmalara giriş, nitel ve nicel yaklaşımlar* (D. Bayrak, H. B. Arslan ve Z. Aküyüz, Çev.). Ankara: Siyasal Kitapevi.
- Resnick, J. (2002). *Change and tradition: Gender identity construction of adolescent girls under the influence of the hidden curriculum* (Doktora tezi). ProQuest Dissertations and Theses veritabanından erişildi (UMI Number: 3063005).
- Rutledge, S. A. (2005). *A case study of the perceptions of educators and representation of gender in the curriculum of a rural school district* (Doktora tezi). ProQuest Dissertations and Theses veritabanından erişildi (UMI Number: 3193347).
- Sayılan, F. (2012). Toplumsal Cinsiyet ve yetişkin okuma yazma eğitimi: ders kitaplarının eleştirel analizi. F. Sayılan (Ed.). *Toplumsal cinsiyet ve eğitim içinde* (s. 77-102). Ankara: Dipnot Yayınları.
- Sayılan, F. ve Özkazanç, A. (2012). İktidar ve direniş bağlamında toplumsal cinsiyet. F. Sayılan (Ed.). *Toplumsal cinsiyet ve eğitim içinde* (s. 103-142). Ankara: Dipnot Yayınları.
- Slavin, R. E. (2015). *Eğitim psikolojisi kuram ve uygulama* (G. Yüksel, Çev.). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık.
- Stufflebeam, D. L., McCormick, C. H., Brinkerhoff, R. O. ve Nelson, C. O. (1985). *Conducting educational need assessment*. Kluwer-Nijhoff Publishing.
- Tang, K. (2008). *Gender equity and cambodian high school students in a large urban school district: Perspectives from administrators, teachers and students* (Doktora tezi). ProQuest Dissertations and Theses veritabanından erişildi (UMI Number: 3324985).
- Türkiye İstatistik Kurumu. (2013). Toplumsal cinsiyet istatistikleri 2013. http://www.tuik.gov.tr/Kitap.do?metod=KitapDetay&KT_ID=11&KITAP_ID=294 adresinden erişildi.
- UNESCO. (2000). Gender sensitivity, module 5. France: UNESCO. <http://unesdoc.unesco.org/images/0013/001304/130428e.pdf> adresinden erişildi.
- UNESCO. (2002). Gender sensitivity, a training manual. <http://unesdoc.unesco.org/images/0013/001376/137604eo.pdf> adresinden erişildi.

- UNESCO. (2009). Promoting gender equality in education.
<http://unesdoc.unesco.org/images/0018/001864/186495E.pdf> adresinden erişildi.
- UNICEF. (2003). Eğitimin toplumsal cinsiyet açısından incelenmesi, Türkiye 2003.
http://www.unicef.org/turkey/gr/_ge21.html adresinden erişildi.
- UNICEF. (2004a). Kadınlara karşı her türlü ayrımcılığın önlenmesi uluslararası sözleşmesi.
https://www.unicef.org/turkey/pdf/_gi18.pdf adresinden erişildi.
- UNICEF. (2004b). İnsan hakları evrensel beyanname. https://www.unicef.org/turkey/pdf/_gi17.pdf adresinden erişildi.
- United Nations. (2016). Convention on the elimination of all forms of discrimination against women.
<http://www.un.org/womenwatch/daw/cedaw/> adresinden erişildi.
- Vefikuluçay Yılmaz, D. V., Zeyneloğlu, S., Kocaöz, S., Kısa, S., Taşkın, L. ve Eroğlu, K. (2009). Üniversite öğrencilerinin toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin görüşleri. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 6(1), 775-792. <https://www.j-humansciences.com/ojs/index.php/IJHS/article/view/697/377> adresinden erişildi.
- Vefikuluçay, D., Zeyneloğlu, S., Eroğlu, K. ve Taşkın, L. (2007). Kafkas Üniversitesi son sınıf öğrencilerinin toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin bakış açıları. *Hacettepe Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Dergisi*, 14(2), 26-38.
<http://dergipark.ulakbim.gov.tr/hunhemsire/article/view/5000052934/5000050250> adresinden erişildi.
- World Economic Forum. (2015). The global gender gap report 2015.
<http://www3.weforum.org/docs/GGGR2015/cover.pdf> adresinden erişildi.
- World Health Organization. (2005). Addressing violence against women and achieving the millennium development goals. <http://www.who.int/gender/documents/MDGs&VAWSept05.pdf> adresinden erişildi.
- World Health Organization. (2014). Violence against women.
<http://www.who.int/mediacentre/factsheets/fs239/en/> adresinden erişildi.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2008). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık
- Yogev, Ş. P. (2006). *Ergenlerde toplumsal cinsiyetin kazanılması: Aile, okul ve arkadaş etkisi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.